

Metodika nastave likovne kulture: Odnos osobnog i društvenog u likovnom stvaralaštvu učenika osnovne škole

Belamarić, Mia

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of Fine Arts / Sveučilište u Zagrebu, Akademija likovnih umjetnosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:215:669370>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Academy of Fine Arts in Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
AKADEMIJA LIKOVNIH UMJETNOSTI
NASTAVNIČKI ODSJEK
DIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ LIKOVNA KULTURA

DIPLOMSKI RAD

**ODNOS OSOBNOG I DRUŠTVENOG U LIKOVNOM
STVARALAŠTVU
UČENIKA OSNOVNE ŠKOLE**

Mia Belamarić

Mentorica: doc. mr. art. Sonja Vuk

Zagreb, 2020.

SADRŽAJ:

SAŽETAK.....	1
Summary.....	2
1. UVOD.....	4
2. TEORIJSKI DIO	
2.1. Kritičko mišljenje i zauzimanje stava.....	6
2.2. Konzumerizam.....	8
2.3. Stereotipi i predrasude.....	11
2.4. Izostanak solidarnosti i empatije.....	16
2.5. Nastava Likovne kulture.....	18
3. EMPIRIJSKI DIO	
3.1. Ciljevi istraživanja.....	20
3.2. Ciljana skupina.....	21
3.3. Instrumenti istraživanja.....	21
3.4. Opis tijeka istraživanja.....	21
3.5. Rezultati istraživanja i zapažanja tijekom istraživanja.....	25
3.6. Rasprava o rezultatima istraživanja.....	58
3.7. Zaključak.....	60
4. PRILOZI	
5.1. Tablice vrednovanja korištene u istraživanju	63
5. LITERATURA.....	67

SAŽETAK

U sociologiji je poznat pojam konformizam, odnosno konformirajući način djelovanja društva na pojedinca, pri kojem se nužno javlja i prihvaćanje negativnih aspekata društva. Način na koji pojedinac može izbjeći konformiranje s negativnim aspektima društva je izgradnja kritičkog stava koji se formira na temelju kritičkog mišljenja. Vizualno izražavanje, odnosno nastava Likovne kulture treba pružiti mogućnost izgradnje kritičkog mišljenja kod pojedinca, a također ima ulogu u izražavanju kritičkog mišljenja i stava.

U osnovnoškolskom (i općenito) obrazovanju nedovoljno se radi na razvoju kritičkoga mišljenja kod učenika. Pitanje koje se postavlja je kako ga razviti putem vizualnog izražavanja. Cilj ovoga istraživanja je kroz vizualno izražavanje potaknuti razvoj kritičkog stava prema negativnim aspektima društva i pronaći načine njegova kreativnog izražavanja u svrhu uspostave odnosa između pojedinca i društva te afirmacije pojedinca u društvu.

Istraživanjem provedenim kvantitativnom metodom nastojim dati odgovor na četiri pitanja:

1. Kako vizualno izražavanje učenika može pomoći u formiranju kritičkog mišljenja i stava prema negativnim aspektima društva?
2. Kako se kritičko mišljenje i stav prema negativnim aspektima društva može izražavati pomoću vizualnih radova?
3. Kako pomoću vizualnih radova možemo uspostaviti odnos između pojedinca i društva?
4. Kako vizualno izražavanje može omogućiti afirmaciju pojedinca u društvu?

Rezultati istraživanja pokazuju na koji se način relevantne društvene teme mogu implementirati u nastavu Likovne kulture. Kroz tri teme: konzumerizam, stereotipi i predrasude te izostanak solidarnosti i empatije istraženo je kritičko promišljanje učenika i izražavanje mišljenja i stava putem vizualnih radova. Učenici su uspješno iskazali kritički stav, a bliže su im bile teme konzumerizam i stereotipi i predrasude od teme izostanka empatije i solidarnosti.

Ključni pojmovi: *nastava Likovne kulture, kritičko mišljenje, izražavanje stava, konzumerizam, stereotipi i predrasude, izostanak solidarnosti i empatije, vizualni radovi učenika*

Summary

Term conformity in sociology is related to the conforming impact of society on an individual, which can lead to acceptance of negative aspects of society. For an individual, a way to avoid being conformed with negative aspects of society is to develop critical attitude that one forms on a basis of critical thinking. Expressing visually, especially in terms of Art education in elementary school, should offer possibility of one's development of critical thinking, and also has a role in expressing opinions and attitudes.

In elementary school education and education on higher levels, there is not enough commitment to the development of critical thinking.

Question that is being asked is how can one develop critical thinking by means of visual expression. The point of this research was to encourage development of critical attitude towards negative aspects of society through visual expression of pupils, and to find ways of expressing that attitude to build connections among individuals and society, and also to enable affirmation of an individual in society.

The research was conducted by qualitative method and tried to give answers to four questions:

1. How can visual expression of pupils help in forming of critical opinion and attitude towards negative aspects of society?
2. How can critical opinion and attitude towards negative aspects of society express through visual works of pupils?
3. How can visual works of pupils enable connections among individuals and society?
4. How can visual works of pupils help in affirmation of individuals in society?

Results of research show in which way can relevant sociological subjects be implemented in Art education class. Through three subjects: consumerism, stereotypes and prejudices, and absence of solidarity and empathy, it is researched how pupils think critically and how do they express their opinions and attitudes through visual works.

Pupils were mostly successful in expression of critical attitudes, and subjects of consumerism and stereotypes and prejudices were closer to them than the subject of absence of solidarity and empathy.

Key terms: *Art education class, critical thinking, expressing attitude, consumerism, stereotypes and prejudices, absence of solidarity and empathy, visual works of pupils*

1. UVOD

Pojedinac je rođenjem određen kao pripadnik društva i kulture unutar koje se razvija i djeluje. Kultura je naučena i njezino prenošenje ne ovisi o biološkom nasljeđu. Glavni proces kojim se to obavlja jest socijalizacija¹. Riječ je o složenom učenju kod kojega interakcijom sa svojom društvenom okolinom usvajamo znanja, stavove, vrijednosti i ponašanja neophodna za sudjelovanje u životu društva. To je spona između pojedinca i društva bez koje ne bi bilo ni jednoga ni drugoga². Najveću ulogu u tom procesu ima obitelj, ali neizostavna je i uloga škole kao odgojno-obrazovne institucije u kojoj učenici provode velik dio vremena.

Ono što je problematično jest da učenici prolaze kroz školski sustav kao pasivni promatrači i primatelji informacija, često bez mogućnosti izgradnje kritičkog mišljenja i zauzimanja stava. Primjenom takva pristupa od najranije dobi dobivamo mase zatupljenih pojedinaca kojima je lako upravljati putem propagande i masovnih medija. Oni neće postavljati pitanja o istinitosti činjenica što ih pred njih servira vladajuća klasa te će naposljetku prihvatiti društvene nejednakosti i nasilje kao nešto normalno, a zabavljat će se masovnom kupovinom i gledanjem serija³.

Ovo istraživanje bavi se trima negativnim obilježjima suvremenog društva, a to su konzumerizam, stereotipi i predrasude te izostanak solidarnosti i empatije. Konzumerizam, kao jedno od osnovnih obilježja potrošačkog društva objašnjava odnos čovjeka prema materijalnom, a druge dvije spomenute teme odnos čovjeka prema čovjeku. Ova su tri problema izabrana kao relevantna za svakodnevni život učenika budući da se sa svakim od njih moraju susresti kroz svoje školovanje. U teorijskom dijelu ovog rada predstavljam definiciju pojma *kritičko mišljenje* te istražujem gore navedene teme: konzumerizam, stereotipe i predrasude te izostanak solidarnosti i empatije. Drugi, empirijski dio rada obuhvaća ciljeve i instrumente istraživanja, a u njemu je također prikazan tijek istraživanja i opis njegovih rezultata. U raspravi je dan kritički komentar na rezultate istraživanja, a zaključak predstavlja sintezu osnovnih činjenica, postavki i rezultata rada.

¹ Fanuko, N. (2012). *Sociologija*. Zagreb: Profil

² Fanuko, N. (2012). *Sociologija*. Zagreb: Profil

³ Chomsky, N. (2003). *Mediji, propaganda, sistem*. Zagreb: Što čitaš?

3. TEORIJSKI DIO

2.1. Kritičko mišljenje i zauzimanje stava

Današnji mladi su indiferentni prema svijetu odraslih i prema budućnosti; indiferentni prema gotovo svemu osim zabavi koju im pružaju igračke i nasilju. Bogata ili siromašna, školska djeca u dvadeset i prvom stoljeću ne mogu se ni na što koncentrirati dugo vremena, imaju nerazvijen osjećaj za prošlo i buduće vrijeme. Ne vjeruju u bliskost, poput djece rastavljenih roditelja kakvi uistinu i jesu (jer smo ih rastavili od značajnije roditeljske pozornosti); mrze samoću, okrutni su, materijalistički nastrojani, ovisni, pasivni, nasilni, ustrašeni pred nepoznatim, ovisni o distrakcijama⁴.

Ovaj citat odlična je slika učenika dvadeset i prvog stoljeća, a velika odgovornost za ovakvu situaciju leži na odgojno-obrazovnim institucijama, tj. školama. U školskom je sustavu mnogo stvari krivo postavljeno, a prije svega je to način učenja i poučavanja. U školama se učenicima prezentira mnoštvo apstraktnih pojmova koje moraju savladati, nastavni sadržaj poučava se izvan konteksta i dodira sa svijetom što ih okružuje, a u procesu učenja nedostaje razvoj kritičkog mišljenja.

Mnogo je autora pisalo o kritičkom mišljenju, a jedan od prvih bio je John Dewey koji je 1909. godine uveo pojam *refleksivno mišljenje* kao aktivno, ustrajno i pomnjivo razmatranje vjerovanja ili pretpostavljenih oblika znanja u svjetlu temelja (razloga) koji ih podupiru i daljnjih zaključaka do kojih vode. Pisao je o refleksivnom mišljenju kao aktivnom procesu obrade informacija nasuprot pasivnom prihvaćanju, kojem treba posvetiti vrijeme i pozornost te istaknuo nužnost utvrđivanja razloga zbog kojih u nešto vjerujemo te mogućih implikacija naših vjerovanja⁵.

Uz kreativno mišljenje, rješavanje problema i donošenje odluka, kritičko mišljenje pripada kategoriji mišljenja višeg reda⁶. Vještine kritičkog mišljenja obuhvaćaju interpretaciju, analizu, evaluaciju, zaključivanje, objašnjenje i samoregulaciju⁷. Interpretacija se odnosi na kategorizaciju, dekodiranje rečenica i pojašnjenje značenja. Analiza obuhvaća ispitivanje ideja, identifikaciju i analiziranje argumenata, a evaluacija procjenu argumenata i tvrdnji. Kod zaključivanja se vrši preispitivanje dokaza, pretpostavljanje alternativa i zaključaka te izvlačenje zaključaka. Objasnjenje

⁴ Gatto, J.T. (2005). *Dumbing Us Down*. (17 str.), Gabriola Island, Canada: New Society Publishers.

⁵ Grozdanić, V. (2009). Poučavanje i evaluacija kritičkog mišljenja. *Napredak*, vol. 150 (3-4):380-424.

⁶ Grozdanić, V. (2009). Poučavanje i evaluacija kritičkog mišljenja. *Napredak*, vol. 150 (3-4):380-424.

⁷ prema The 1990. APA Consensus Definition, u: Facione i Facione, 1996. u Grozdanić, 2009, (396 str.).

obuhvaća prezentiranje argumenata, opravdavanje postupaka i iznošenje rezultata, a samoregulacija samokorekciju i samoispitivanje⁸.

Interpretacija u nastavi Likovne kulture može biti usmjerena na interpretaciju djela iz vizualnih umjetnosti kao i učeničkih vizualnih radova. Na nastavi Likovne kulture učenici bi mogli usvojiti proces analize: ispitivanje vlastitih ideja i ideja drugih učenika ili umjetnika o kojima se na nastavi govori, te identifikaciju i analiziranje argumenata vezanih uz svoje ili tuđe vizualne radove.

Evaluacija bi se mogla odnositi na procjenu argumenata i tvrdnji donesenih na temelju analize, a koji se tiču vizualnih radova i djela vizualne umjetnosti.

Vještina zaključivanja također se može razvijati na nastavi Likovne kulture. Pitanja koja bi učitelji Likovne kulture mogli postaviti da potaknu vještinu zaključivanja su: *Što ste svojim radovima dokazali?; Kako se nešto moglo na drugi način prikazati?; Što možemo zaključiti iz vaših radova?*

Razvoj vještine objašnjavanja se na nastavnim satovima Likovne kulture može poticati kroz učeničko prezentiranje vizualnih radova, za koje je potrebno prezentirati argumente (zašto je nešto prikazano na ovakav način, kako je to vezano uz temu nastavnog sata), opravdati postupke, npr. u korištenju motiva ili tehnike te iznijeti rezultate svog rada. Samoregulacija može biti primijenjena kroz samokorekciju i samoispitivanje vizualnih radova i cjelokupnog kreativnog procesa.

Postupci kojima se potiče i razvija kritičko mišljenje u nastavi su suradničko učenje, rad u malim skupinama, skupna rasprava, poticanje istraživanja u raspravi te stavljanje učenika u poziciju da sami izvlače zaključke⁹.

Kod poučavanja kritičkom mišljenju zadaća učitelja je osigurati vrijeme i prostor za vježbanje, prihvaćati raznovrsne učeničke ideje te poticati učenika na aktivno sudjelovanje u procesu učenja. S druge strane učenici moraju razviti samopouzdanje i svijest o vrijednosti svog mišljenja i ideja, aktivno se uključiti u proces učenja, s uvažavanjem slušati raznovrsna mišljenja te biti spremni izraziti svoj sud, ali i suzdržati se od njega¹⁰. Razvoj kritičkog mišljenja omogućuje učenicima zauzimanje kritičkog stava koji pomaže u sagledavanju situacije iz različitih perspektiva, kao i u odlučivanju o tome na koji način reagirati na određenu pojavu, situaciju, druge ljude i svoje ili tuđe postupke.

⁸ Grozdanić, V. (2009). Poučavanje i evaluacija kritičkog mišljenja., *Napredak*, vol. 150 (3-4):380-424.

⁹ Grozdanić, V. (2009). Poučavanje i evaluacija kritičkog mišljenja. *Napredak*, vol. 150 (3-4):380-424.

¹⁰ Bjelanović, Dijanić, Ž. (2012). „Neke metode za razvoj kritičkog mišljenja”, *Metodički ogledi*, 19: 163-179.

2.2. Konzumerizam

Živimo u potrošačkom društvu. Prema rječničkoj definiciji to je „društvo koje se odlikuje velikim materijalnim potrebama građana i prema tim potrebama izgrađenom ljestvicom vrijednosti”¹¹. Iz toga se može zaključiti kako je konzumerizam jedan od središnjih pojmova potrošačkog društva. Filozofija konzumerizma u središte čovjekova života stavlja potrošnju kao glavni cilj postojanja, a vrijednost čovjeka se mjeri količinom stvari koje posjeduje.

Uz razmatrani pojam vezuje se *fetišizam robe* o kojem piše Karl Marx. Za robu, to jest stvari se vjeruje da imaju svoju prirodnu vrijednost, a ne da su proizvod ljudskog rada. Tako se razvija lažna svijest u kojoj proizvodi ljudskog rada postaju prirodna sila koja vlada nad ljudima, što je osnov ideologije kapitalizma¹².

Pojam *konzumerizam* prvi je put upotrijebio teoretičar političke ekonomije Adam Smith 1776. g. On piše o konzumerizmu kao jedinome cilju i svrsi proizvodnje. Nakon Drugog svjetskog rata u uporabu je ušao pojam *potrošačko društvo*, osobito nakon što je kapitalističko društvo ušlo u fazu masovne potrošnje¹³.

Opisujući potrošačko društvo američki autor George Ritzer osmislio je pojam *mekdonaldizacija*, a riječ je o tome da načela rada u fast-food restoranima prevladavaju nad sve većim brojem segmenata američkog društva šireći se i na ostatak svijeta. Mekdonaldizacija obuhvaća ugostiteljstvo, obrazovanje, zdravstvo, putovanja, slobodno vrijeme, prehrambene navike, politiku, obitelj itd.¹⁴. Fast-food je sveti gral konzumerizma, a princip rada u fast-food restoranima, kako za zaposlenike, tako i za goste sličan je radu na traci. Gosti se „poslušno kreću do pulta, naručuju ono što žele, plaćaju, odnose hranu do stola, pojedu je, sakupe sav otpad, odlože ga u košaru za otpatke i napuštaju restoran”¹⁵.

Princip mekdonaldizacije obuhvaća četiri dimenzije, a to su: učinkovitost, isplativost, predvidljivost i kontrola, kako zaposlenika, tako i mušterija¹⁶. Mekdonaldizacija pruža veću količinu robe i usluga, dostupnost većem broju ljudi, mogućnost da do onoga do čega želimo doći dođemo odmah, na jednostavan način i u bilo koje doba dana ili noći¹⁷. To je savršen oblik rada u potrošačkom društvu jer omogućava masovnu proizvodnju i potrošnju u kratkom vremenskom roku.

¹¹ Anić, V. (1998). *Rječnik hrvatskog jezika*. (833 str.), Zagreb: Novi liber.

¹² Fanuko, N. (2012). *Sociologija*. Zagreb: Profil.

¹³ Žakman-Ban, V., Špehar-Fiškuš, K. (2016). Konzumerizam-društveni fenomen i nova ovisnost. *Hum: Časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, vol. 11 (16): 38-65.

¹⁴ Ritzer, G. (1999). *Mekdonaldizacija društva*. Zagreb: Jesenski i Turk.

¹⁵ Ritzer, G. (1999). *Mekdonaldizacija društva*. (148 str.), Zagreb: Jesenski i Turk.

¹⁶ Ritzer, G. (1999). *Mekdonaldizacija društva*. Zagreb: Jesenski i Turk.

¹⁷ Ritzer, G. (1999). *Mekdonaldizacija društva*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Uobičajen primjer konzumerizma predstavlja način na koji čovjek provodi slobodno vrijeme. U današnje doba čitave obitelji odlaze u shopping centre i provode sate lutajući po trgovinama, ponekad samo da bi razgledavali ponudu, popili kavu i nešto pojeli, a za djecu u centrima postoje igraonice kako im ne bi bilo dosadno. Ovaj i drugi slični primjeri pokazatelj su koliko potrošačko društvo i konzumerizam utječu na odnose unutar obitelji. Ovakav način provođenja slobodnog vremena zasigurno ne pruža podlogu za izgradnju kvalitetne komunikacije među članovima obitelji jer je sva pozornost usmjerena na kupovinu. To posebno utječe na psihičko i fizičko zdravlje djece jer takvim načinom života ona se sve više pretvaraju u buduće aktivne potrošače¹⁸. Kvalitetan bi način provođenja slobodnog vremena za razliku od posjećivanja shopping centara bio odlazak u prirodu, posjet kulturnim ustanovama i slične planirane aktivnosti kojima se potiče psihofizički razvoj djece.

Osim što predstavlja društveni fenomen, konzumerizam je postao i individualni problem jer potiče razvoj opsesivno-kompulzivnog kupovanja, što pripada sferi ovisnosti. Ovisnici o kupovanju opskrbljuju se proizvodima koji im ne trebaju, a često su na rubu financijske propasti zbog svoje ovisnosti. Kao i kod nekih drugih ovisnosti (alkoholizam, psihotropne ovisnosti, poremećaji u prehrani) pokazuju znakove niskog samopoštovanja. Uživaju u činu kupovanja, no nakon početnog entuzijazma osjećaju krivnju i često skrivaju kupljene proizvode koji se gomilaju u njihovim domovima¹⁹.

Konzumerizam prodire u sve sfere društvenog i osobnog života pojedinca, a u tome ogromnu ulogu imaju mediji koji prezentiraju iskrivljenu sliku stvarnosti u kojoj je materijalno bogatstvo preduvjet za ispunjen i sretan život. Reklamna industrija se koristi raznim oblicima manipulacije kako bi promatraču predstavila neki proizvod kao neophodan. Kod reklamiranja proizvoda kupcu se zapravo prodaje osjećaj sreće i iskustvo življenja koje mu taj proizvod navodno može donijeti.

Postoje različiti oblici reklama ovisno o uzrastu i spolu. Posebna skupina su reklame za manju djecu – igračke, slatkiši, za tinejdžere često odjeća i tehnologija, a za stariju populaciju obično lijekovi i druga sredstva za ublažavanje zdravstvenih tegoba. Na žene su najčešće usmjerene reklame za hranu, kućanske potrepštine, kozmetičke proizvode, dok su muškarcima namijenjene reklame za automobile i tehniku. Na udaru medijske manipulacije posebno se nalazi mlađa populacija. Djeca u ranijoj dobi ne posjeduju potrebne kognitivne razine za potpuno razumijevanje reklama, već pamte vesele boje i tekst

¹⁸ Dadić, K. (2013). Dijete u središtu konzumerizma. *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnošću*, vol. 17 (14): 97-113.

¹⁹ Žakman-Ban, V., Špehar-Fiškuš, K. (2016). Konzumerizam-društveni fenomen i nova ovisnost. *Hum: Časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, vol. 11 (16): 38-65.

uz pratnju glazbe. Roditelji često ne nadziru sadržaj koji djeca prate, a vrijeme što ga djeca provedu ispred ekrana sve se više produljuje²⁰.

Kako naglašava Katarina Dadić, konzumerizam predstavlja ne samo osobni, već i problem na razini društva, pa ga tako treba i promatrati. Nezaobilaznu ulogu u borbi protiv te pojave imaju odgojno-obrazovne institucije, učitelji i pedagozi²¹. Zadaća odgojno-obrazovnog sustava je učenike osposobiti za kritičko razmišljanje kako ne bi postali žrtvama medijske manipulacije²².

²⁰ Dadić, K. (2013). Dijete u središtu konzumerizma. (103 str.), *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima*, 17 (14): 97-113.

²¹ Dadić, K. (2013). Dijete u središtu konzumerizma. (106 str.), *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima*, 17 (14): 97-113.

²² Miliša, Z., Spasenovski, N. (2017). Konzumerizam i pedagoške implikacije. (82 str.), *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti*. 21 (2): 69-93.

2.3. Stereotipi i predrasude

Stereotipi i predrasude prisutni su u ljudskom mišljenju, a problem nastaje kada se na temelju njih grade negativni i diskriminirajući stavovi i mišljenja koji nisu utemeljeni na stvarnom iskustvu. Stereotipi i predrasude često su povod nasilju koje može biti usmjereno na različite društvene grupe, osobe, pojave i slično.

Pojam *stereotip* vuče podrijetlo od grčke riječi *stereós* – ‘tvrđ’, a prvotno je označavao kopiju bazne tiskarske matrice. U literaturi ga prvi put koristi Walter Lipmann u djelu *Public Opinion* (1922) i definira ga kao jednostranu, djelomičnu i shematičnu "sliku u ljudskoj glavi"²³.

Stereotipi se primjenjuju u procjenjivanju društvene grupe ili njenih članova/ica i opisivanju njihovih fizičkih i psihičkih karakteristika. Mogu biti povezani s pozitivnim stavovima (pozitivni stereotipi), kao i s negativnim stavovima (negativni stereotipi). Značajka stereotipa je da se ljudi svrstavaju po obilježjima koja ima pojedinac, a koja se naknadno pridaju svim članovima njegove grupe²⁴.

Stereotipi su uz socijalne kategorije i neke društvene norme vrste predrasuda. Predrasuda je dakle općenitiji pojam koji označava stav odnosno sud koji nije utemeljen na iskustvu, a očituje se u pogrešnoj i pristranoj generalizaciji i vrednovanju pripadnika i pripadnica mnogih društvenih grupa. Kao i stereotipi, i predrasude mogu biti pozitivne, ali najčešće su negativne. Predrasude s jedne strane produbljuju razlike među različitim društvenim grupama, dok ih s druge strane smanjuju unutar članova/ica jedne grupe²⁵.

Potrebno je spomenuti i društveni fenomen nazvan *prijetnja stereotipom*. Riječ je o tome da skupine i pojedinci izloženi negativnim stereotipima počinju često sumnjati u sebe, što može dovesti do lošijih rezultata te potvrde zadanih stereotipa. Jedan takav primjer pokazalo je istraživanje u kojem su sudionicama zadani zadatci iz matematike, koju se u obrazovanju smatra više *muškim* predmetom. Jednoj skupini je prije rješavanja testa rečeno da taj test standardno bolje polažu muškarci, a drugoj skupini je rečeno kako su i muškarci i žene podjednako dobri u rješavanju testa. Istraživanje je pokazalo da su sudionice iz prve skupine imale lošije rezultate u rješavanju testa od sudionica druge skupine²⁶.

Kako je već spomenuto, stereotipi i predrasude mogu dovesti do diskriminacije.

²³ Jurin, A. (2018). *Frazeologija smrti*, doktorska disertacija, Krakow 2018

²⁴ Barada, V., Jelavić, Ž. (2004). *Uostalom diskriminaciju treba dokinuti!*. Zagreb: Centar za ženske studije.

²⁵ Barada, V., Jelavić, Ž. (2004). *Uostalom diskriminaciju treba dokinuti!*. Zagreb: Centar za ženske studije.

²⁶ Barada, V., Jelavić, Ž. (2004). *Uostalom diskriminaciju treba dokinuti!*. Zagreb: Centar za ženske studije.

*Diskriminacijom se nazivaju stajališta, ponašanja ili djelovanja jedne društvene skupine na uštrb i štetu one druge, a kako bi se istakao njezin manje vrijedan položaj u društvu*²⁷.

Diskriminacija se može objasniti kroz primjer u kojem se odražava kultura koja ga konstruira²⁸. Tako je na primjeru jezika vidljiva rodna diskriminacija, odnosno podređen položaj žena u odnosu na muškarce u patrijarhalnom društvu. Za žene se koriste iste riječi koje se koriste za djecu i predmete, kao i umanjence za životinje (*mačkica, kokica, ptičica, ribica*). Takvim izrazima naglašava se bespomoćnost, slabost i zbunjenost žena, što je prevladavajući stereotip u opisu „slabijeg” spola, odnosno onih koji u društvu ne posjeduju moć²⁹. Osim ovakvih primjera rodne diskriminacije, kroz jezik se odražavaju i stereotipi i predrasude prema etničkim, vjerskim, nacionalnim i drugim skupinama, o čemu svjedoče različiti pogrdni izrazi što ih se koristi u opisivanju onih koji su po bilo čemu drukčiji od brojčano prevladavajuće skupine.

U prenošenju i izražavanju stereotipa i predrasuda velika je uloga i humora – kroz šale i viceve prenose se seksističke, rasističke i slične poruke. Stereotipi i predrasude se prenose i putem medija: „Mediji su dominantan, ako ne i najutjecajniji proizvođač i prenositelj značenja, ideologija, društvenih vrijednosti i ishodišta za konstrukciju identiteta.”³⁰

Informacije koje kroz medije dolaze do promatrača prolaze kroz različite filtere koji nisu oslobođeni ideologija, predrasuda i stereotipa, a u tom slučaju vrlo je važna uloga promatrača, odnosno primatelja informacija koji može različito tumačiti primljeni sadržaj i oduprijeti se manipulaciji³¹. Za tumačenje sadržaja promatrač koristi kritičko mišljenje koje mu pomaže ocijeniti i analizirati sadržaj te sagledati situaciju iz više perspektiva.

Niti obrazovanje nije oslobođeno stereotipa i predrasuda. Oni su u obrazovanju ponajviše prisutni zahvaljujući skrivenom kurikulumu. Pod tim pojmom podrazumijevamo specifične stavove, uvjerenja i vrijednosti učitelja koji se implicitno prenose u školi. Skriveni kurikulum je ogledalo kulture škole i obratno, a osim odnosa učitelja i učenika podrazumijeva i odnose ravnatelja s učiteljima, međusobne odnose nastavnog i nenastavnog osoblja, odnose među učenicima i odnose učitelja s roditeljima učenika³².

²⁷ Barada, V., Jelavić, Ž. (2004). *Uostalom diskriminaciju treba dokinuti!*. (9 str.) Zagreb: Centar za ženske studije.

²⁸ Barada, V., Jelavić, Ž. (2004). *Uostalom diskriminaciju treba dokinuti!*. Zagreb: Centar za ženske studije.

²⁹ Barada, V., Jelavić, Ž. (2004). *Uostalom diskriminaciju treba dokinuti!*. Zagreb: Centar za ženske studije.

³⁰ Barada, V., Jelavić, Ž. (2004). *Uostalom diskriminaciju treba dokinuti!*. (48 str.) Zagreb: Centar za ženske studije.

³¹ Barada, V., Jelavić, Ž. (2004). *Uostalom diskriminaciju treba dokinuti!*. Zagreb: Centar za ženske studije.

³² Mlinarević, V. (2016). Implicitne poruke u skrivenom kurikulumu. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*. LXII (2): 13-25.

Predrasude se počinju razvijati vrlo rano u djetinjstvu, no potrebno je naglasiti da između dječjih, adolescentskih i predrasuda u odrasloj dobi postoje razlike. Razmatrajući predrasude kod djece potrebno je u obzir uzeti sljedeće čimbenike: ograničenja konkretnog mišljenja, tendencije kategoriziranja na temelju trenutne percepcije te djetetova nemogućnost sagledavanja dane situacije iz različitih perspektiva. Predrasude se i različito manifestiraju u različitoj dobi. Dok su kod adolescenata i odraslih u izražavanju predrasuda prisutni ljutnja, neprijateljstvo i zadirkivanje, kod djece se one manifestiraju kroz strah, nepovjerenje, neodobravanje i izbjegavanje članova druge grupe³³. Takvo ponašanje za posljedicu može imati manjak samopouzdanja, samopoštovanja i različite poteškoće u svakodnevnom životu pojedinaca i grupa izloženih neprijateljstvu, zadirkivanju i izbjegavanju.

Postoji više teorija razvoja predrasuda kod djece. To su psihodinamski pristup, pristup socijalnog učenja, kognitivni pristup, socio-kognitivno-razvojni pristup te evolucijski pristup³⁴.

Prema psihodinamskom pristupu predrasude se kod djece pojavljuju kao posljedica neadekvatnog pristupa u odgoju. Ukoliko roditelji kažnjavaju djecu, to kod njih proizvodi osjećaj ljutnje i frustracije, a s obzirom da se ne mogu suprotstaviti roditeljima, svoje osjećaje ispoljavaju prema drukčijim, slabijim skupinama koje ne posjeduju moć. Ova teorija daje dobro objašnjenje za razine predrasuda kod pojedinaca, ali u potpunosti zanemaruje utjecaj društvenog okružja na pojavu predrasuda³⁵.

Teorija socijalnog učenja objašnjenje za pojavu predrasuda kod djece pronalazi u promatranju i oponašanju modela iz okoline. Kod psihodinamskog pristupa i teorije socijalnog učenja pretpostavlja se da predrasude rastu s dobi.

Provedena istraživanja vezana uz teoriju socijalnog učenja pokazala su slabu ili nikakvu korelaciju predrasuda odraslih s dječjima³⁶. Također, teoretičari psihodinamskog pristupa i socijalnog učenja nisu u središte istraživanja stavili djecu, već su teorije formirane na temelju rada s odraslim sudionicima, a potom modificirane na dječji uzorak, iz čega vjerojatno proizlazi njihova neadekvatnost³⁷.

Sociokognitivna teorija temelji se na Piagetovim fazama kognitivnog razvoja, a predrasude objašnjava kognitivnim i socijalnim razvojnim promjenama. Autorica ove teorije smatra da su predrasude u djetinjstvu neizbježne, ali za razliku od pobornika prvih dviju teorija smatra da s godinama opadaju, a

³³ Tomašić, J. (2011). Teorijska pitanja i metodološki izazovi u istraživanju dječjih etničkih predrasuda. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3): 601-633.

³⁴ Tomašić, J. (2011). Teorijska pitanja i metodološki izazovi u istraživanju dječjih etničkih predrasuda. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3): 601-633.

³⁵ Tomašić, J. (2011). Teorijska pitanja i metodološki izazovi u istraživanju dječjih etničkih predrasuda. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3): 601-633.

³⁶ Tomašić, J. (2011). Teorijska pitanja i metodološki izazovi u istraživanju dječjih etničkih predrasuda. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3): 601-633.

³⁷ Tomašić, J. (2011). Teorijska pitanja i metodološki izazovi u istraživanju dječjih etničkih predrasuda. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3): 601-633.

ne rastu. Međutim, provedena istraživanja predrasuda u dječjoj dobi nisu pokazala opadanje s porastom dobi te je na taj način ukazano na nedostatnost utjecaja isključivo kognitivnih faktora u razvoju predrasuda³⁸.

Razvojna teorija socijalnog identiteta u objašnjenju razvoja predrasuda ne uzima u obzir isključivo individualne faktore, nego i interakciju pojedinca i društva. Prema ovoj teoriji postoje četiri faze razvoja djeteta u kojima može, ali i ne mora doći do pojave predrasuda prema vanjskoj grupi. To su: nediferencirana faza, faza etničke svijesti, faza etničke pristranosti i faza etničkih predrasuda. Istraživanja su pokazala da mlađa djeca češće preferiraju svoju grupu, nego što pokazuju neprijateljstvo prema vanjskoj grupi (faza etničke pristranosti), a iskazivanje neprijateljstva je povezano sa socijalnim procesima u djetetovoj okolini. Postoje tri faktora koja mogu ubrzati razvoj predrasuda kod djece, a to su: izrazita identifikacija s vlastitom grupom, grupna norma prema kojoj je u redu izražavati predrasude i ugroženost vlastite grupe od strane vanjske grupe³⁹.

Kako bi se objasnilo dječje predrasude na područjima gdje postoji povijest konflikata između vlastite i vanjske grupe razvijena je integrativna razvojno-kontekstualna teorija. U slučaju sukoba između dviju grupa, članovi vlastite grupe formiraju stereotipe, predrasude, emocije i ponašanja prema vanjskoj grupi. U predškolskoj dobi afektivna stanja su dominantan faktor u razvoju predrasuda, a utjecaj emocija je toliko jak da se kasnijim kognitivnim razvojem ne može nadvladati. Tako predrasude odrastanjem ne opadaju, a do daljnjeg rasta predrasuda može doći u adolescentskoj dobi zbog utjecaja okoline na formiranje identiteta⁴⁰. U podržavanju predrasuda sudjeluju škola, mediji i roditelji, a zbog njihova jakog utjecaja razvija se jedinstvena slika o vanjskoj grupi koja je teško podložna promjenama. U takvim slučajevima obrazovanje nije djelotvorno u borbi s predrasudama. Zbog kompleksnosti razvoja dječjih predrasuda stvorena je i društveno-socijalno-kognitivna teorija kojom se pokušava objediniti veći broj faktora koji utječu na stvaranje predrasuda⁴¹. Zbog dokazanog formiranja predrasuda u ranoj dječjoj dobi važno je utjecati na mlade kako se postojeće predrasude ne bi produbile i stvorile još veći razdor među različitim grupama.

Jedan od pristupa kojim se pokušava smanjiti predrasude je održavanje kontakata među grupama. Kod takvog pristupa važno je naglašavati elemente zajedničke objema grupama, a ne individualnosti

³⁸ Tomašić, J. (2011). Teorijska pitanja i metodološki izazovi u istraživanju dječjih etničkih predrasuda. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3): 601-633.

³⁹ Tomašić, J. (2011). Teorijska pitanja i metodološki izazovi u istraživanju dječjih etničkih predrasuda. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3): 601-633.

⁴⁰ Tomašić, J. (2011). Teorijska pitanja i metodološki izazovi u istraživanju dječjih etničkih predrasuda. *Ljetopis socijalnog rada*

⁴¹ Tomašić, J. (2011). Teorijska pitanja i metodološki izazovi u istraživanju dječjih etničkih predrasuda. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3): 601-633.

pojedine grupe. Na primjeru predrasuda među dvjema etničkim skupinama u školi zajednički element koji bi trebalo naglašavati je pripadnost istoj školi. Pristup održavanja kontakta nije dovoljan sam po sebi, već je potrebna podrška zajednice, medija i većeg dijela društvene zajednice⁴².

Obrazovanje u smislu prenošenja znanja ne može samo po sebi utjecati na suzbijanje stereotipa i predrasuda. Postoje tri razine obrazovnog sustava koje pomažu u razumijevanju prethodne tvrdnje: razina kakvoće obrazovanja, opće usmjerenje obrazovanja i način na koji se u obrazovanju tretiraju predrasude. Vrlo je važno je li škola ili druga odgojno-obrazovna institucija ideologizirana ili usmjerena na razvijanje kritičke svijesti. Bez obzira na to kakvu ideologiju širila škola, ideologizirana institucija je mjesto nemogućnosti duhovnog i moralnog uzdizanja, posebice ako se u njoj koriste samo metode mehaničkog prenošenja znanja.

U ideologiziranim školama je također učestalo korištenje nekih predrasuda koje je propisala ideologija, pa se na njih niti ne gleda kao na predrasude već se podrazumijeva njihova istinitost. Nema garancije da će se obrazovanjem moći iskorijeniti predrasude iz društva, ali je uloga škola ipak presudna u suzbijanju predrasuda⁴³.

⁴² Tomašić, J. (2011). Teorijska pitanja i metodološki izazovi u istraživanju dječjih etničkih predrasuda. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3): 601-633.

⁴³ Veljak, L. (2005). Obrazovanjem protiv predrasuda. *Filozofijska istraživanja*, 25 (2): 453-458.

2.4. Izostanak solidarnosti i empatije

Prema definiciji, solidarizirati se s nekim znači: „ 1. suglasiti se, složiti se/ slagati se s kim u čemu; 2. stati na čiju stranu, dati podršku”, a solidaran je „ 1. onaj koji djeluje s razumijevanjem i željom da se pomogne drugomu; uzajaman, zajednički; 2. koji iskazuje slaganje s kim; jedinstven, suglasan”⁴⁴. U jednoj razrednoj zajednici to bi konkretno značilo udjeljivati međusobnu potporu kada god je to moguće te djelovati unutar razredne zajednice za opću dobrobit, zajednice i osobnu.

Empatija je definirana kao „sposobnost poistovjećivanja s drugom osobom, njezinim stanjima i osjećajima”⁴⁵. Empatizirati s nekim znači uživjeti se u emocionalno stanje druge osobe, a sposobnost empatije pojedincu je potrebna za emocionalni razvoj i rast.

Živimo u civilizaciji u kojoj su osjećaji i osjećajnost na dnu ljestvice poželjnih vrijednosti kod čovjeka. Škola kao odraz društva u malom slijedi tu tezu, pa se afektivna domena spoznaje koja uključuje emocionalnu inteligenciju nalazi na zadnjem mjestu u redu poučavanja.

Emocionalna inteligencija uključuje dvije sastavnice, inteligenciju i emocije⁴⁶.

Psiholozi su još u osamnaestom stoljeću podijelili mišljenje na tri sfere. Prva je kognicija ili spoznaja koja uključuje pamćenje, logičko mišljenje, prosuđivanje i apstraktno mišljenje. Druga je motivacija ili konacija, a odnosi se na biološke porive ili stečene postupke za traženje cilja. Treća je afekt i obuhvaća emocije, raspoloženja, prosudbe te ostala osjećajna stanja⁴⁷.

Što se tiče podjele inteligencije općenito, jedna od najpoznatijih teorija je *teorija višestrukih inteligencija* Howarda Gardnera iz 1983. godine. Gardner je istraživanjima utvrdio da postoji osam vrsta inteligencije: glazbena, kinestetička, matematičko-logička, lingvistička, spacijalna, prirodnjačka, interpersonalna i intrapersonalna, a u teoriju su uključeni i osobni i socijalni aspekti. U proučavanju emocionalne inteligencije važnu ulogu imaju interpersonalna i intrapersonalna inteligencija⁴⁸.

Emocionalna inteligencija uključuje sposobnost preciznog uočavanja, procjene i izražavanja emocija; sposobnost pristupa i/ili priziva osjećaja kad oni olakšavaju razmišljanje; sposobnost razumijevanja emocija i emocionalnih spoznaja, te sposobnost regulacije emocija u svrhu pomaganja emocionalnom i intelektualnom razvitku ⁴⁹.

⁴⁴ Anić, V. (1998). *Rječnik hrvatskog jezika*. (1085 str.), Zagreb: Novi liber.

⁴⁵ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=17843>

⁴⁶ Salovey, P., Sluyter, D. J. (1999). *Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija pedagoške implikacije*. Zagreb: Educa.

⁴⁷ Salovey, P., Sluyter, D. J. (1999). *Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija pedagoške implikacije*. Zagreb: Educa.

⁴⁸ Chabot, D., Chabot, M. (2009). *Emocionalna pedagogija*. Zagreb: Educa.

⁴⁹ Salovey, P., Sluyter, D. J. (1999). *Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija pedagoške implikacije*. (22 str.), Zagreb: Educa.

Emocionalna inteligencija se može podijeliti na četiri ogranka, od jednostavnijih psiholoških procesa prema višim.

Percepcija, ocjena i izražavanje emocija uključuje sposobnost identifikacije vlastitih emocija, emocija drugih ljudi te sposobnost identifikacije oblika (umjetničkih radova), izražavanje emocija i sposobnost razlikovanja iskrenih i prijetvornih emocija. Emocionalne olakšice mišljenju obuhvaćaju prioritete u mišljenju te usmjeravaju pozornost na važne informacije, dostupnost emocija po potrebi u prosudbi i pamćenju osjećaja, uzimanje u obzir različitih stajališta i različito pristupanje problemima. Razumijevanje i raščlamba emocija odnosi se na sposobnost prepoznavanja odnosa emocija i riječi, razumijevanje značenja koja emocije prenose, kao i razumijevanje složenih osjećaja i prepoznavanje prijelaza između jedne u drugu emociju. Najviši psihološki proces je refleksivna regulacija emocija u svrhu emocionalnog i intelektualnog razvitka. Podrazumijeva sposobnost otvorenosti prema osjećajima te sposobnost refleksivnog uključivanja i isključivanja emocija prema njihovoj potrebi i korisnosti, a također sposobnost refleksivnog praćenja emocija u odnosu na sebe i druge te upravljanja emocijama kod sebe i drugih na način da se negativne emocije ublaže, a ugodne pojačaju uzimajući u obzir informaciju koju prenose⁵⁰.

Prema Danielu Chabotu i Michelu Chabotu (2009) na sličan se način emocionalna inteligencija može podijeliti na pet kompetencija. Prva je prepoznavanje vlastitih i tuđih emocija, druga izražavanje emocija, treća razumijevanje vlastitih i tuđih emocija, što je povezano s empatijom i solidarnošću. Četvrta kompetencija je upravljanje vlastitim emocijama i prilagodba emocijama drugih. Posljednja kompetencija je sposobnost upotrebe vlastitih emocija u različitim životnim područjima u svrhu bolje komunikacije, donošenja dobrih odluka, određivanja svojih prioriteta, motivacije i održavanja dobrih međuljudskih odnosa⁵¹.

Škola kao odgojno-obrazovna institucija treba biti uključena u poučavanje ovih kompetencija: „Najbogatiji okoliš u kojem se treba početi učiti ovo umijeće jesu naši razredi i sportska igrališta. Povoljne prilike za proučavanje empatije i ostalih interpersonalnih i intrapersonalnih umijeća su beskrajne.”⁵².

⁵⁰ Salovey, P., Sluyter, D. J. (1999). *Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija pedagoške implikacije*. Zagreb: Educa.

⁵¹ Chabot, D., Chabot, M. (2009). *Emocionalna pedagogija*. Zagreb: Educa.

⁵² Salovey, P., Sluyter, D. J. (1999). *Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija pedagoške implikacije*. (169 str.), Zagreb: Educa.

2.5. Nastava Likovne kulture

Prethodno opisana tri društvena problema (konzumerizam, stereotipi i predrasude i izostanak solidarnosti i empatije) prisutna su u svakodnevnom životu učenika. Za suočavanje sa svakim od njih potrebno je posjedovati sposobnost kritičkog mišljenja. Nastava Likovne kulture može pogodovati razvitku kritičkog mišljenja kod učenika, a postupci kojima se potiče i razvija kritičko mišljenje u nastavi primjenjivi su na nastavnim satovima Likovne kulture. Također, nastava Likovne kulture može povezati kreativno i kritičko mišljenje, a učenici svoje stavove izgrađene u procesu kritičkog mišljenja imaju priliku izraziti putem vizualnih radova.

Kritičko mišljenje i vizualna pismenost osnovni su alati koji omogućavaju učenicima razumijevanje svijeta i snalaženje u društvu. Živimo u izrazito vizualnom svijetu u kojem se informacije sve više prenose slikom, a ne tekстом. U takvom svijetu iznimno je važna uloga Likovne kulture koja obuhvaća područje vizualne kulture.

Vizualna kultura je veza između popularne i visoke umjetnosti. Obuhvaća široko područje i uključuje visoke umjetnosti, plemenske umjetnosti, reklame, popularne filmove i video, narodnu umjetnost, televiziju i ostale masovne medije, dizajn, kompjutorske igrice, igračke i druge oblike vizualne produkcije i komunikacije⁵³. Nije se teško izgubiti u moru informacija koje se prenose vizualnom kulturom, a imajući u vidu mogućnost manipulacije ljudima putem slika (najočitiji primjer su masovni mediji) potrebno je još jednom naglasiti važnost vizualne pismenosti.

Osim vizualnog opismenjavanja, odnosno razvoja kritičkog stava prema vizualnim informacijama, kreativno izražavanje koje omogućava nastava Likovne kulture pruža pojedincu osjećaj svrhovitosti i smislenosti koji je puno dublji i trajniji od onoga što mu pruža masovna potrošačka kultura.

Umjetnost je forma komunikacije koja može poslati snažnu poruku i probuditi dijalog i raspravu o društvenim temama, kao što su konzumerizam, stereotipi i predrasude te izostanak solidarnosti i empatije. Nastava Likovne kulture omogućuje učenicima da kroz vlastiti izričaj progovaraju o problemima koji su prisutni u njihovoj okolini i društvu općenito.

U vremenu sve većeg otuđenja između ljudi, potrebno je promicati pozitivne društvene vrijednosti i podsjećati na važnost emocija, empatije, suosjećanja i solidarnosti, a u tome umjetnost ima veliku moć. Putem nastave Likovne kulture učenici se imaju priliku susresti s brojnim umjetničkim djelima kroz koje je moguće razumjeti i doživjeti različita emotivna stanja, a ono što je još važnije je da učenici imaju priliku osvješćivati i izražavati svoje emocije kroz likovne radove.

⁵³ Freedman, K. (2003). *Teaching Visual Culture*. Teachers College, SAD, Columbia.

3. EMPIRIJSKI DIO

3.1. Ciljevi istraživanja

Cilj ovog diplomskog istraživanja je kroz vizualno izražavanje učenika na nastavi Likovne kulture potaknuti razvoj kritičkog mišljenja o negativnim aspektima društva i pronaći načine kreativnog izražavanja kritičkog stava u svrhu uspostave odnosa između pojedinca i društva te afirmacije pojedinca u društvu.

Istraživanjem se pokušalo odgovoriti na četiri istraživačka pitanja:

1. Kako vizualno izražavanje učenika može pomoći u formiranju kritičkog mišljenja i stava prema negativnim aspektima društva?
2. Kako se kritičko mišljenje i stav prema negativnim aspektima društva može izražavati pomoću vizualnih radova?
3. Kako pomoću vizualnih radova možemo uspostaviti odnos između pojedinca i društva
4. Kako vizualno izražavanje može omogućiti afirmaciju pojedinca u društvu?

Istraživanje je provedeno kvalitativnom metodom tijekom šest nastavnih sati, odnosno tri nastavna dvosata. Na svakom nastavnom dvosatu sudjelovao je po jedan osmi razred, tako da su u cjelokupnom istraživanju sudjelovala tri osma razreda.

Problematika istraživanja razrađena je na način da je jedan razred kao temu dobio jedan društveni problem. Tako je na prvom nastavnom dvosatu tema bila *konzumerizam*, na drugom *stereotipi i predrasude*, a na trećem nastavnom dvosatu *izostanak solidarnosti i empatije*.

3.2. Ciljana skupina

Sudionici istraživanja su učenici u dobi od trinaest i četrnaest godina koji pohađaju osme razrede jedne osnovne škole. U istraživanju su sudjelovali učenici svih triju osmih razreda, njih trideset i pet.

3.3. Instrumenti istraživanja

Instrumenti istraživanja su: verbalni, pisani i likovni zadatci za učenike, tablica za procjenu učeničkih radova, analiza likovnih radova učenika, praćenje i bilješke o čitavu procesu i upitnik za treći osmi razred koji je sudjelovao u istraživanju.

3.4. Opis tijeka istraživanja

Kako je već spomenuto, istraživanje je provedeno tijekom tri nastavna dvosata s učenicima triju osmih razreda.

Tema uzeta iz *Nastavnog plana i programa za likovnu kulturu*⁵⁴ za sva tri razreda je bila ista. Izabrana je tema *ploha-ritam* iz izbornih tema u nastavnom području *plošno oblikovanje/2D*. Ključni pojmovi zadane teme su: video, film, digitalna slika, svjetlost, kompozicija u filmu, kadriranje, svjetlo, sjena i kontrast u filmu te vrijeme i pokret u filmu. Obrazovna postignuća zadana programom su uočiti, vrjednovati i spoznati značenje kompozicije, kadriranja, crta, boja, svjetla, sjena i kontrasta te vremena i pokreta u stvaranju filma.

Sociološki oblik rada s učenicima je na sva tri nastavna dvosata bio grupni, a psihološki po imaginaciji. Na prvom nastavnom dvosatu učenicima je bio zadan problem konzumerizma. Nastavni sat je započeo predstavljanjem učenicima, nakon čega je uslijedila vježba u kojoj su učenici zapisivali svoje asocijacije na pojam *konzumerizam*, a potom im je dana definicija tog pojma. Zajedno s učenicima konzumerizam je definiran kao danas raširen način življenja u kojem je glavni cilj što više kupovati i trošiti te tražiti sreću u posjedovanju stvari. Učenicima je nakon toga dan zadatak da snime video rad s kritičkom porukom na temu konzumerizma, koristeći se pritom zakonitostima oblikovanja medija. Učenici su bili podijeljeni u grupe, a svaka grupa je dobila podtemu i upute za rad.

⁵⁴ Mnistarstvo znanosti obrazovanja i sporta, *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. Zagreb, 2006.

Podteme su bile naslovljene s obzirom na mjesta na kojima se trebala odvijati radnja filma, a karakteristična su za konzumentsko društvo.

Prva grupa je dobila podtemu *supermarket*, druga *fast-food restoran*, treća podtemu *odjeća*, a četvrta podtema je bila *tehnologija*. U uputama za rad je učenicima bio napisan likovni zadatak, pitanja na koja su trebali odgovoriti, zadatak da skiciraju scenarij za film, a prije samog snimanja svaka je grupa samostalno pomoću interneta na mobilnim telefonima trebala istražiti ključne pojmove.

Pitanja na koja su učenici trebali odgovoriti su za grupu *supermarket* bila:

1. Koliko nam je proizvoda svakodnevno dostupno u supermarketu?
2. Koliko različitih marki proizvoda možemo pronaći?
3. Mislite li da je ljudima zaista potrebno sve ono što svakodnevno kupuju u trgovini?
4. Kakve poruke nam šalju reklame za supermarketete?
5. Mislite li da kupovanje nosi dugotrajno zadovoljstvo i sreću?

Za grupu *fast – food restoran*:

1. Kako izgleda rad u fast – food restoranu?
2. Kakav utjecaj na čovjeka ima često konzumiranje brze hrane?
3. Kakve poruke nam šalju reklame za fast – food restorane?
4. Znaš li da brza hrana stvara ovisnost i potiče na konzumaciju još više hrane?
5. Mislite li da fast – food donosi dugotrajno zadovoljstvo i sreću?

Za grupu *odjeća*:

1. Znaš li koliko se odjeće svakodnevno proizvodi, a ujedno i baca u svijetu?
2. Smatraš li da je važno kupovati najnoviju odjeću koja se reklamira?
3. Koliko trgovina odjećom nas okružuje?
4. Jesu li ljudima potrebne najrazličitije marke raznih odjevnih predmeta?
5. Mislite li da kupovina donosi dugotrajno zadovoljstvo i sreću?

Za grupu *tehnologija*:

1. Koliko različitih modela mobitela možeš pronaći u trgovini?
2. Smatraš li da treba kupovati najnovije modele mobitela, tableta, laptopa, iako već imaš nešto od

toga?

3. Kakve poruke nam šalju reklame za tablete, mobitele i slično?
4. Misliš li da kupovina donosi dugotrajno zadovoljstvo i sreću?

Nakon što su učenici odgovorili na pitanja, osmislili scenarij te istražili ključne pojmove uslijedilo je snimanje. Učenici su filmove snimali na pametnim telefonima; za svaku grupu bilo je dovoljno da imaju jedan pametni telefon s kamerom. Učeničke filmove prebacili smo na kompjutor kako bi ih u zadnjem dijelu nastavnog sata mogli zajedno odgledati i komentirati. Prije gledanja filmova učenici su ponovili zadatak i temu nastavnog sata te prezentirali definicije ključnih pojmova. Tijekom gledanja filmova učenici su ocjenama od jedan do pet ispunjavali tablicu vrednovanja, a za svaku grupu ocjenjivalo se ideju, kompoziciju i izvedbu. Kraj nastavnog sata iskorišten je za komentiranje video radova i ocjena koje su učenici dali jedni drugima i sami sebi te za osvrt na cjelokupni nastavni sat.

Likovni zadatak učenika drugog osmog razreda koji je sudjelovao u istraživanju bio je snimiti video u trajanju do pet minuta u kojem su trebali izraziti kritički stav prema stereotipima i predrasudama u društvu. Scenarij nastavnog sata bio je isti kao i u prvom osmom razredu. Dakle, učenici su na početku nastavnog sata zapisivali asocijacije na pojam, a potom je uslijedila definicija: stereotipi su razmišljanja stvorena na osnovu pojednostavljivanja, pretjerivanja ili poopćavanja, a predrasuda je sud o nečem stvoren unaprijed, bez provjeravanja ili poznavanja predmeta; stereotipi i predrasude obično nastaju na osnovi rasne, etničke, nacionalne, vjerske, društvene i druge pripadnosti. Svaka grupa je dobila napisan zadatak i upute za rad (odgovoriti na pitanja, osmisliti scenarij i istražiti ključne pojmove). Pitanja su za sve grupe učenika bila ista:

1. Nabrojite nekoliko stereotipa i predrasuda s kojima se susrećete u svakodnevnom životu.
2. Što mislite, kako stereotipi i predrasude utječu na nas? Zašto?
3. Smatrate li da je dobro razmišljati o ljudima, pojavama, događajima (...) kroz stereotipe i predrasude? Zašto?
4. Na koji način se može izbjeći razmišljanje kroz stereotipe i predrasude?

Nakon što su učenici odgovorili na pitanja, osmislili scenarij, podijelili uloge unutar grupe i istražili način na koji će snimati film i proučili ključne pojmove vezane uz nastavnu temu, uslijedilo je snimanje video radova. Po završetku snimanja, učenici su ponovili što je bio zadatak, nakon čega je uslijedilo zajedničko gledanje tijekom kojeg su učenici ocjenjivali radove. Radove su i komentirali.

Učenicima trećeg osmog razreda zadatak je bio snimiti video u kojem su trebali izraziti kritički stav prema izostanku solidarnosti i empatije u svojoj okolini. Na početku nastavnog sata učenici su rješavali anketu u kojoj im je ponuđeno jedanaest izjava zatvorenog tipa.

Bile su to:

1. Lako se rastužim kad su ljudi oko mene tužni.
2. Prije no što nekog kritiziram, pokušam zamisliti kako bih se ja osjećao/osjećala na njegovu/njezinu mjestu.
3. Razumijem što moje prijatelje usrećuje ili rastužuje.
4. Rastužim se kad vidim da se prema nekom ljudi odnose bez poštovanja.
5. Kad su moji prijatelji sretni, i ja se počinjem osjećati sretno.
6. Žao mi je zbog ljudi koji su manje sretni nego ja.
7. S lakoćom mogu sagledati nešto (situaciju, problem) iz tuđe perspektive.
8. Ako sam siguran/sigurna da sam u pravu, neću poslušati mišljenje druge osobe.
9. Želim pomoći osobi u nevolji.
10. Kada su moji prijatelji zbog nečega tužni, ja se također rastužim.
11. Želim pomoći drugome da se osjeća bolje.

Učenici su mogli izabrati jedan od pet ponuđenih odgovora: nikad, rijetko, ponekad, često ili uvijek.

Nakon rješavanja kviza, učenici su ispisivali asocijacije na pojmove *solidarnost* i *empatija*. Dana je definicija solidarnosti kao spremnosti da se pomogne i dodijeli međusobna podrška unutar grupe te empatije kao sposobnosti poistovjećivanja s drugom osobom, njezinim stanjima i osjećajima. Učenici su dobili zadatak da izaberu primjer izostanka solidarnosti i empatije u svojoj okolini, te da snime video rad u kojem će izraziti svoj stav na temelju tog primjera.

Prije snimanja samog rada, učenici su odgovarali na pitanja, skicirali scenarij te istraživali ključne pojmove, kao i na prethodnim nastavnim satovima.

Pitanja za učenike su bila:

1. Nabrojite nekoliko primjera izostanka solidarnosti i empatije među vršnjacima.
2. Što mislite, kako izostanak solidarnosti i empatije utječe na nas?
3. Što mislite, iz kojeg razloga trebamo suosjećati s drugima i pomoći onima koji trebaju našu pomoć?
4. Na koji način možemo utjecati na širenje solidarnosti i empatije u svojoj okolini?

U drugom dijelu nastavnog sata učenici su snimali svoje video radove koje su potom gledali, ocjenjivali i komentirali, kao i na dvama nastavnim dvosatima u drugim osmim razredima.

4.5. Rezultati istraživanja i zapažanja tijekom istraživanja

Rezultati ovoga istraživanja temelje se na instrumentima korištenima u istraživanju. To su prije svega vizualni radovi učenika. Pri utvrđivanju rezultata istraživanja korišteni su i verbalni i pisani zadatci za učenike, tablica za procjenu učeničkih radova, praćenje i bilješke čitavog procesa te anketa za treći osmi razred koji je sudjelovao u istraživanju.

Za potrebe istraživanja izrađena je tablica (prilog 5.1., tablica 1) u kojoj je istraživačica ocjenama od jedan do pet ocjenjivala stvaralaštvo, produktivnost te kritičko mišljenje i kontekst unutar pojedine grupe učenika.

Područja koja se ocjenjuju i skala ocjena preuzeta je iz dokumenta *Metodički priručnik predmeta likovna kultura za 5. razred osnovne škole*, MZO (prilog 5.1. tablica 3).

Rubrika *stvaralaštvo* odnosi se na razvijanje i artikuliranje ideja, originalnost ideja, sposobnost improvizacije, poznavanje i primjenu etapa kreativnog procesa, refleksiju i samorefleksiju. Prate se diskusija, skice, bilješke (razrada procesa izvedbe), likovni ili vizualni rad.

Rubrika *produktivnost* odnosi se na likovni ili vizualni rad, a podrazumijeva uporabu likovnog jezika, likovnih materijala, tehnika i/ili vizualnih medija, a također sposobnost improvizacije, estetsku osjetljivost, interpretaciju teme, način prikaza motiva, uloženi trud i dovršenost radova.

U rubrici *likovno mišljenje i kontekst* prati se analizu i vrednovanje vlastita likovnog i vizualnog uratka te uradaka drugih učenika (kritički stav), stvaranje različitih poveznica između umjetničkih djela, interpretiranih tema te učenikova likovnoga ili vizualnog izraza, estetsku osjetljivost (umjetnička djela, učenički radovi, okolina)⁵⁵. Također, učenici su se međusobno ocjenjivali ispunjavanjem tablice s ocjenama od jedan do pet za svaku grupu (prilog 5.1., tablica 2), i to prema elementima: ideja, kompozicija, izvedba. Učenici su bili upoznati s elementima prema kojima su ocjenjivali radove.

Ideje su učenici ocjenjivali prema originalnosti i stavu koje su drugi učenici pokazali u radovima. Kompoziciju su ocjenjivali prema ključnim pojmovima zadanim nastavnom planom i programom za temu *ploha-ritam* iz izbornih tema u nastavnom području *plošno oblikovanje/2D*, a to su: video, film, digitalna slika, svjetlost, kompozicija u filmu, kadriranje, svjetlo, sjena i kontrast u filmu, vrijeme i pokret u filmu. Prema dojmu koji su na njih ostavili kolege iz razreda svojim glumačkim sposobnostima i sposobnostima improvizacije ocjenjivali su izvedbu.

⁵⁵ *Metodički priručnik predmeta likovna kultura za 5. razred osnovne škole*, MZO

Prikaz i analiza rezultata u osmom razredu 1

Zadana tema: konzumerizam

U osmom razredu 1 učenicima je bila zadana tema *konzumerizam*. Učenici su bili podijeljeni u četiri grupe prema podtemama: *supermarket, fast-food, tehnologija, odjeća*.

Učenicima pojam *konzumerizam* nije bio poznat po definiciji, ali su njihove asocijacije bile bliske onomu što taj pojam označava. Neke od učeničkih asocijacija su bile: Konzum, konzumirati, kupovati, trošiti. Učenici su vrlo brzo usvojili značenje razmatrana pojma. Konzumerizam je zajedno s učenicima definiran kao danas raširen način življenja u kojem je glavni cilj što više kupovati i trošiti te tražiti sreću u posjedovanju stvari.

Grupa *supermarket*

Učenici u grupi s podtemom *supermarket* ovako su odgovorili na zadana pitanja:

Zadana pitanja:	Odgovori učenika:
Koliko nam je proizvoda svakodnevno dostupno u supermarketu?	<i>Previše (ne može se izbrojati).</i>
Koliko različitih marki proizvoda možemo pronaći?	<i>Od deset do dvadeset i pet.</i>
Mislite li da je ljudima zaista potrebno sve ono što svakodnevno kupuju u trgovini?	<i>Ne, nije nam potrebno toliko stvari na dnevnoj bazi.</i>
Kakve poruke nam šalju reklame za supermarkete?	<i>Reklame nas privlače da kupujemo proizvode koji nam nisu trenutačno potrebni.</i>
Mislite li da kupovanje donosi dugotrajno zadovoljstvo i sreću?	<i>To je kratkotrajna i potrošna sreća.</i>

Učenici grupe *supermarket* radnju svog filma smjestili su u trgovinu u kojoj se kupci bore oko sniženih proizvoda na policama (slika 1, slika 2, slika 3), a zatim napadaju blagajnika zbog preskupih cijena proizvoda za koje su se otimali (slika 4). Jedan od kupaca ostaje sam u trgovini i plaće na podu jer na policama nije ostao niti jedan proizvod (slika 5). Za kraj filma učenici su napisali slogan *Konzum – s vama do kraja*, aludirajući pritom na reklamu poznatog trgovačkog lanca, a kao alternativni kraj filma snimili su kadar u kojem članovi grupe stoje ispred ploče poput glumaca na kraju kazališne predstave, zatim okrenu leđa publici te zaplješću pojmu *konzumerizam* koji je bio ispisan kredom na ploči (slika 6).

Učenici ove grupe inspiraciju za scenarij pronašli su u preuveličavanju proizvoda u reklamama, marketinškim trikovima kojima se služe trgovački lanci, lažnim sniženjima, lažnim podrijetlima proizvoda te mahnitom ponašanju kupaca u supermarketu. Pokazali su da razumiju što je konzumerizam u svakodnevnom životu, u situaciji s kojom se zasigurno susreću. Osmislili su vrlo zanimljiv i originalan scenarij te sa samo nekoliko kadrova uspjeli prikazati svoju ideju. U scenariju su ironizirali kupce koji mahnito grabe proizvode s polica, dok oni koji nisu stigli na sniženje plaću jer : „*Nema više niš za kupit!*”. Osvrnuli su se i na ulogu blagajnika koji se svakodnevno susreću sa stresom kupaca koji ih često napadaju zbog cijena proizvoda kao da su oni odgovorni za to.

S obzirom na način kako su završili svoj film *Konzum – s vama do kraja*, možemo reći kako su snimili antireklamu za trgovački lanac. Alternativni završetak filma, u kojem okreću leđa publici i plješću konzumerizmu može se protumačiti kao pljesak ljudskoj gluposti u kojoj posjedovanje stvari i kupovanje znači život. Svojim filmom ovi su učenici uspješno pokazali kritički stav prema konzumerizmu. Kao grupa, učenici su izvrsno surađivali i nadopunjavali jedan drugog.

Tablica s ocjenama za učenike prve grupe:

KONZUMERIZAM	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKST
Grupa 1 – supermarket	5	5	5

Slika 1

Slika 2

Slika 3

Slika 4

Slika 5

Slika 6

Grupa *fast food* restoran

Učenici sa podtemom *fast food restoran* ovako su odgovorili na zadana pitanja:

Zadana pitanja:	Odgovori učenika:
Kako izgleda rad u fast food restoranu?	<i>Rad u fast food restoranu izgleda naporno, brzo i netemeljito.</i>
Kakav utjecaj na čovjeka ima često konzumiranje brze hrane?	<i>Čestom upotrebom brze hrane narušavamo svoje zdravlje. Na primjer, javljaju se problemi s kožom, pretilost, ovisnosti.</i>
Znaš li da brza hrana stvara ovisnost i potiče na konzumaciju još više hrane?	<i>Da, znamo.</i>
Mislite li da fast food donosi dugotrajno zadovoljstvo i sreću?	<i>Ne mislimo, zato što smo svjesni da je brza hrana nezdrava i da je ne bismo trebali često konzumirati.</i>

Učenici su osmislili scenarij u kojem jedna prijateljica zove drugu na trčanje u park (slika 7, slika 8), nakon čega odlaze u *mek* na hamburger i krumpiriće (slika 9). Dva učenika glume zaposlenike restorana – šefa i kuhara. Šef požuruje kuhara koji u ritmu žurno sprema hranu (slika 10) jer „*ljudi čekaju!*” (slika 11), a potom brzo nosi hranu za stol. Scena time završava, a u sljedećoj sceni ponovno jedna prijateljica zove drugu, ovoga puta samo u *mek* jer im se ne da na trčanje, a druga prihvaća njezin poziv. To je zadnja scena filma.

Učenici ove grupe primijetili su kako je rad u fast food restoranima sličan radu na traci: uvijek isti ritam rada, užurbanost, a dodali su i ulogu šefa koji uvijek požuruje radnike kako bi gosti mogli što prije dobiti hranu, što prije pojesti i otići, da bi došli novi, i tako u krug. U drugom dijelu filma ponavljaju scenu s početka; jednoj učenici zazvoni mobitel, ali ovoga puta prijateljice neće prvo otići na trčanje već samo u restoran. Ideja učenika bila je na ovaj način prikazati kako je lako dobre navike zamijeniti lošijima, a također istaknuti ovisnički učinak fast-fooda. Ponavljanje prve scene na kraju filma, no ovoga puta s drukčijim ishodom, pokazuje zanimljivo razmišljanje o problemu i vješto korištenje pojma vremena u filmu. Učenici su sugerirali cikličko ponavljanje radnji, kako zaposlenika, tako i gostiju restorana.

KONZUMERIZAM	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKTST
Grupa 2 – fast food restoran	5	5	5

Slika 7

Slika 8

Slika 9

Slika 10

Slika 11

Grupa odjeća

Učenici s podtemom *odjeća* ovako su odgovorili na zadana pitanja:

Zadana pitanja:	Odgovori učenika:
Znaš li koliko se odjeće svakodnevno proizvodi, a ujedno i baca u svijetu?	<i>Ogromne količine.</i>
Smatraš li da je važno kupovati najnoviju odjeću koja se reklamira?	<i>Nije važno, ali većina ljudi na svijetu koji si mogu priuštiti novu odjeću žele biti u trendu i zato kupuju skupu i dizajniranu odjeću.</i>
Koliko trgovina odjećom nas okružuje?	<i>Okružuje nas puno dućana, ali svi imaju sličnu ponudu.</i>
Jesu li ljudima potrebne najrazličitije marke raznih odjevnih predmeta?	<i>Nije potrebno.</i>

5. Mislite li da kupovina donosi dugotrajno zadovoljstvo i sreću?	<i>Kada kupimo novi odjevni predmet, sretni smo neko vrijeme, ali nas sreća prođe.</i>
---	--

Učenici ove grupe napisali su sljedeći scenarij: *U prvoj sceni djevojčica lista katalog. U drugoj sceni odlučuje s mamom otići u kupnju, traže trgovinu, ulaze u dućan, prodavačice im nude pomoć. U trećoj sceni prodavačice nagovaraju djevojčicu i njenu mamu da kupe više no što im je potrebno. U četvrtoj sceni djevojčica je odabrala dvije jakne i ne može se odlučiti; mama joj govori da si ne mogu priuštiti obje. Peta scena – mama na kraju popušta, djevojčica je sretna. Poslije je djevojčica bila tužna zato što je njena majka potrošila puno novca na jednu nepotrebnu jaknu.*

Prilikom snimanja filma učenici su promijenili scenarij. Zadržali su dio u kojem djevojčica lista katalog i odlazi s majkom u kupnju (slika 12). Djevojčica nagovara majku na kupnju dviju jakni umjesto jedne, a majka negoduje jer je jakna preskupa (slika 13). Majka popušta i kupuje obje jakne (slika 14). U zadnjoj sceni javlja se pripovjedač/snimatelj: „*Tri mjeseca kasnije...*”, a u kadru je jakna prebačena preko klupe (slika 15). U kadar ulaze učenice u ulozi djevojčice i majke; djevojčica uzima jaknu da bi je potom nemarno bacila na klupu s komentarom: „*Više mi se ne sviđa!*” (slika 16, slika 17). Učenici su prilikom snimanja filma samostalno odlučili promijeniti scenarij jer im se nije svidio. Film više ne završava kajanjem rastrošne djevojčice, što bi bio pozitivan obrat situacije, već djevojčica pokazuje nezainteresiranost za komad odjeće koji je nakon tri mjeseca izašao iz mode, uz jasan komentar da joj se više ne sviđa. Na ovaj način učenici su dali puno snažniju poruku i pokazali da razumiju pojam *konzumerizam*. Nema sretnog završetka, djevojčica nije ništa naučila o svojoj rastrošnosti. Učenici su na zanimljiv način komponirali kadrove u filmu, kao i protok vremena kroz film.

Tablica s ocjenama za učenike treće grupe:

KONZUMERIZAM	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKST
Grupa 3 – odjeća	5	5	5

Slika 12

Slika 13

Slika 14

Slika 15

Slika 16

Slika 17

Grupa tehnologija

Učenici s podtemom *tehnologija* ovako su odgovorili na zadana pitanja:

Zadan pitanja:	Odgovori učenika:
Koliko različitih modela mobitela možeš pronaći u trgovini?	<i>U trgovini možemo pronaći puno modela mobitela (Samsung, Sony, Lg, Huawei, iPhone)</i>
Smatraš li da treba kupovati najnovije modele mobitela, tableta, laptopa iako već imaš nešto od toga?	<i>Ne, jer je to velik, a bespotreban trošak.</i>
Kakve poruke nam šalju reklame za mobitele, tablete i sl.?	<i>Šalju nam poruke da po „povoljnoj” cijeni kupimo njihove uređaje.</i>
Mislite li da kupovina donosi dugotrajno zadovoljstvo i sreću?	<i>Ne, zato što ćemo ubrzo smatrati da je kupljeni uređaj zastario.</i>

Učenici ove grupe osmislili su scenarij u kojem kupac ulazi u trgovinu s mobitelima koji su baš danas na popustu (slika 18). Glavni lik se raspituje za modele i cijene mobitela, dok ga prodavač nagovara na kupnju jednog od skupljih modela koji je „*sa sedam tisuća kuna snižen na samo pet tisuća*” (slika 19). Kupac negoduje zbog visoke cijene, no prodavač je slatkorječiv i uspije ga nagovoriti. Kupuje i zaštitnu masku za mobitel (slika 20), a potom odlazi iz trgovine. U drugoj sceni (slika 21), ispred vrata iznajmljenog stana ga dočekuje stanodavac s pitanjem: „*Gdje je stanarina ?!*” (slika 22), a glavni lik odgovara da nema novca. Stanodavac je ljut i odgovara mu: „*E kad nemaš za stanarinu, nemaš više ni stan!*”. Film završava tako da glavni lik hoda, putem gledajući u mobitel, spotiče se i pada (slika 23). Prilikom pada razbije mu se novi mobitel a on nesretno uzvikne: „*Nee! Ništa ne radi!*”.

Učenici ove grupe na zanimljiv su i originalan način prikazali posljedice rastrošnosti. Uz elemente komedije i ironije progovorili su o prioritetima čovjeka u doba konzumerizma. Važnije je imati nov mobitel, nego krov nad glavom. Film završava nesretno jer glavni lik ostane prvo bez stana, a zatim

i bez skupa mobitela. Učenici su izvrsno komponirali scene i kadrove te pokazali vještinu korištenja medija.

Tablica s ocjenama za učenike četvrte grupe:

KONZUMERIZAM	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKST
Grupa 4 – tehnologija	5	5	5

Slika 18

Slika 19

Slika 20

Slika 21

Slika 22

Slika 23

Tablica s ocjenama za učenike prvog osmog razreda:

KONZUMERIZAM	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKST
Grupa 1 – supermarket	5	5	5
Grupa 2 – fast-food restoran	5	5	5
Grupa 3 – odjeća	5	5	5
Grupa 4 – tehnologija	5	5	5

Prikaz i analiza rezultata u osmom razredu 2

Zadana tema: stereotipi i predrasude

Učenici osmog razreda 2 bili su podijeljeni u grupe, ali bez podtema. Bio im je bliži pojam *predrasuda* nego *stereotip*, ali su znali navesti asocijacije na oba ta pojma. Neke od učeničkih asocijacija su bile: muškarci su bolji od žena, Hrvati misle da su Srbi glupi, plavuše su manje inteligentne, nogometaši su glupi, glumci su umišljeni. Učenicima je dana definicija stereotipa kao razmišljanja nastalih na osnovi pojednostavljivanja, pretjerivanja ili poopćavanja. Uobičajeni stereotipi nastaju na osnovi rasne, etničke, nacionalne, vjerske, društvene i druge pripadnosti⁵⁶. Predrasuda je sud o nečem stvoren unaprijed, bez provjeravanja, bez dovoljna ili kritičkog poznavanja predmeta, zasnovan na društveno ukorijenjenim nazorima, autoritetima ili sl.⁵⁷ Učenici su bili podijeljeni u tri grupe, no zbog tehničkih problema s informatičkom opremom, ostala su sačuvana dva rada koja će biti opisana u ovom poglavlju.

Na ovom nastavnom dvosatu učenici su na pitanja vezana uz temu odgovarali u obliku mentalne mape.

Grupa 1 stereotipi i predrasude

Ovako su učenici odgovorili na zadana pitanja:

Zadana pitanja:	Odgovori učenika:
Nabrojite nekoliko stereotipa i predrasuda s kojima se susrećete u svakodnevnom životu.	<i>Stereotipi: spolni; predrasude: rasne, etničke, vjerske.</i>
Što mislite, kako stereotipi i predrasude utječu na nas?	<i>Počinjemo negativno razmišljati o ljudima koje ne poznamo.</i>
Smatrate li da je dobro razmišljati o ljudima, pojavama, događajima (...) kroz stereotipe i predrasude?	/

⁵⁶ <https://obljetnica.hrt.hr/leksikon/s/stereotip/>

⁵⁷ <http://www.hrleksikon.info/definicija/predrasuda.html>

Na koji način se može izbjeći razmišljanje kroz stereotipe i predrasude?	<i>Upoznavanjem ljudi drukčije nacionalnosti, vjere itd.</i>
--	--

Rad grupe 1 nije sačuvan.

Grupa 2 stereotipi i predrasude

Učenici grupe 2 su ovako odgovorili na sljedeća pitanja:

Zadana pitanja:	Odgovori učenika:
Nabrojite nekoliko stereotipa i predrasuda s kojima se susrećete u svakodnevnom životu.	<i>Spolni stereotipi: muškarci su bolji od žena; nacionalni stereotipi: Hrvati misle da su Srbi glupi; vjerske predrasude: Hitler je mrzio Židove; rasne predrasude: bijelci koji mrze crnce.</i>
Što mislite, kako stereotipi i predrasude utječu na nas?	<i>Stereotipi i predrasude na nas utječu na loš način.</i>
Smatrate li da je dobro razmišljati o ljudima, pojavama, događajima (...) kroz stereotipe i predrasude?	<i>Smatramo da je loše razmišljati o ljudima kroz stereotipe i predrasude.</i>
Na koji način se može izbjeći razmišljanje kroz stereotipe i predrasude?	<i>Mislimo da se takvo razmišljanje ne može izbjeći, ali se ne mora iznositi u javnost već ga možemo čuvati za sebe.</i>

Učenici su snimili rad na temu rasnih predrasuda. Radnja filma se odvija u školi. Susreću se dva učenika, jedan bijele rase, a drugi, novi učenik u školi, crne rase. Novi učenik pokušava nešto pitati kolegu (slika 24), na što mu ovaj grubo odgovara: „*Makni se od mene!*” i za sebe komentira: „*Otkud crnac u Hrvatskoj! Šta on tu radi?!*”, a potom odlazi k prijatelju da ga pita *je li vidio crnca u školi* i dodao da *on smrdi* (slika 25). Prijatelj ga opominje da nije u redu tako govoriti o svom novom kolegi

koji je tek došao u zemlju i uči hrvatski jezik te mu savjetuje da se ode ispričati i pomogne mu u snalaženju u školi i s učenjem jezika (slika 26). Opominje ga i kaže mu kako je on isto čovjek. Učenik poslušava savjet prijatelja, uvidi da je krivo postupio, ode se ispričati te se sprijatelji s novim učenikom (slika 27, slika 28, slika 29).

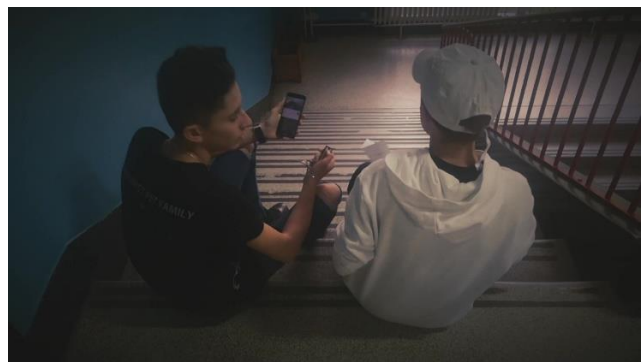
Film što su ga ovi učenici snimili šalje pozitivnu poruku o tome kako pojedinac može osvijestiti predrasude koje ima prema drugome uz pomoć druge osobe koja mu je ukazala na njegovo ponašanje. Premda ovi učenici smatraju da se razmišljanje kroz predrasude ne može izbjeći, svojim su radom poslali optimističnu poruku. Ono što je pohvalno je da su naglasili kako su ljudi jednaki bez obzira na boju kože te da je potrebno pomoći svojim kolegama da se osjećaju prihvaćenima u novoj sredini. Učenici su također pokazali znanje u korištenju medija te izvrsnu sposobnost improvizacije.

Tablica s ocjenama za učenike druge grupe:

STEREOTIPI I PREDRASUDE	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKST
Grupa 2	5	5	5

Slika 24

Slika 25

Slika 26

Slika 28

Slika 27

Slika 29

Grupa 3 stereotipi i predrasude

Na pitanja o temi *stereotipi i predrasude*, učenice su odgovorile sljedeće:

Zadana pitanja:	Odgovori učenica:
Nabrojite nekoliko stereotipa i predrasuda s kojima se susrećete u svakodnevnom životu.	<i>Glumci su umišljeni, plavuše su manje inteligentne, vjerske predrasude, fizičke predrasude.</i>
Što mislite, kako stereotipi i predrasude utječu na nas?	<i>Utjecaj je loš.</i>
Smatrate li da je dobro razmišljati o ljudima, pojavama, događajima (...) kroz stereotipe i predrasude?	<i>Ne, nije dobro jer stvaramo loš odnos koji nije lako zaobići.</i>
Na koji način možemo izbjeći razmišljanje kroz stereotipe i predrasude?	<i>Izbjegavati stereotipe i predrasude možemo tako da sve prihvatimo otvorena uma.</i>

Za temu svog filma učenice su izabrale vjerske predrasude. Na početku se upoznaju dvije učenice od kojih je jedna nova u školi (slika 30). Nakon što su se upoznale, prva učenica veselo odluči pokazati drugoj učionice. Tako dolaze u učionicu vjeronauka gdje prva učenica pita novu učenicu: „*Ti si katolkinja, jelda?*”. Nova učenica odgovara da je muslimanka, a ne katolkinja, na što se prva učenica zgraža i govori joj da ne može razumjeti kako netko može vjerovati u Alaha (slika 31). Scena završava, a javlja se pripovjedačica (slika 32) koja govori da smo upravo vidjeli kako izgledaju vjerske predrasude te da su svi ljudi jednaki bez obzira na nacionalnost, spol, rasu itd.

Učenice su prikazale problem, a njihova ideja da na kraju ubace ulogu pripovjedačice pokazala se dobrom. Međutim, kod ove grupe osjetila se manja produktivnost. Nedostajala je još barem jedna scena kojom bi se jače naglasila poruka filma i mišljenje o temi.

Tablica s ocjenama za učenice treće grupe:

STEREOTIPI I PREDRASUDE	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKST
Grupa 3	4	4	4

Slika 30

Slika 31

Slika 32

Tablica s ocjenama za učenike drugog osmog razreda:

STEREOTIPI I PREDRASUDE	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKST
Grupa 1	/	/	/
Grupa 2	5	5	5
Grupa 3	4	4	4

Prikaz i analiza rezultata u osmom razredu 3

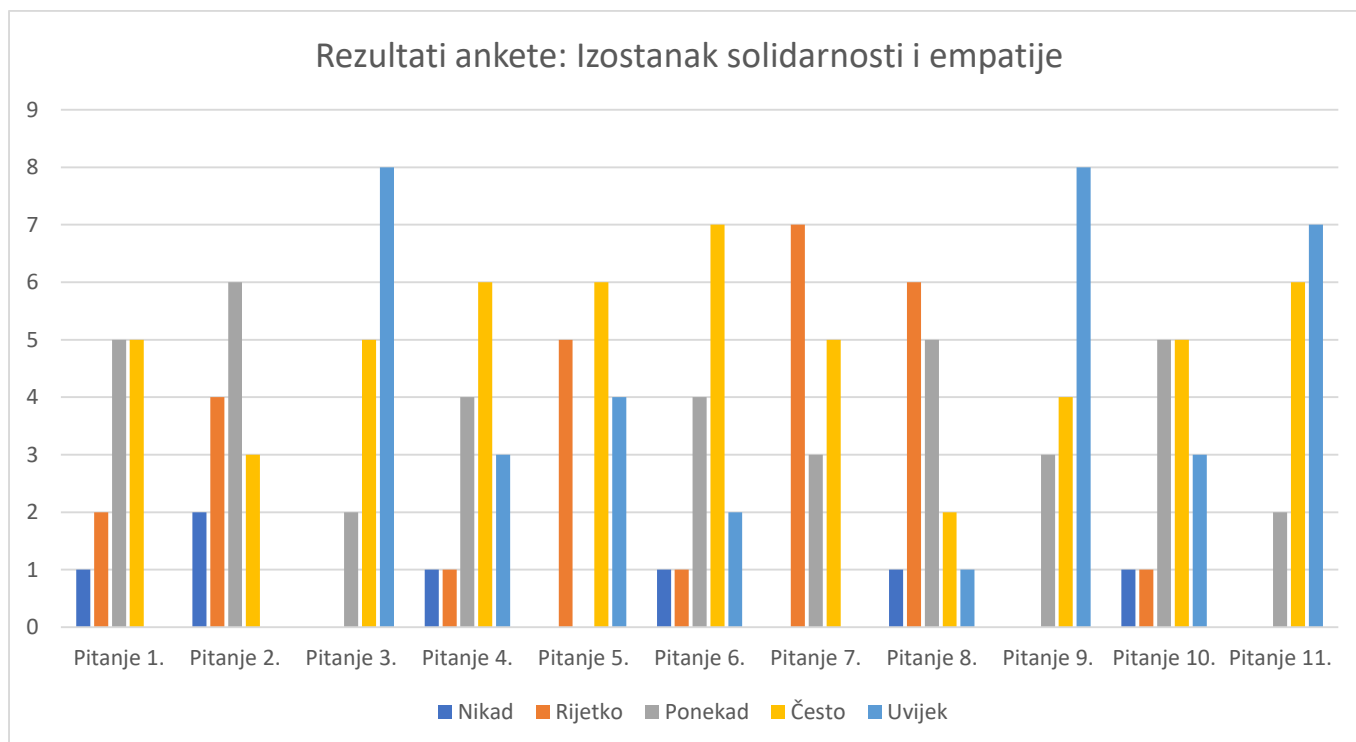
Zadana tema: *izostanak solidarnosti i empatije*

Učenici su prvo ispunjavali anketu na temu solidarnosti i empatije. Anketu je ispunjavalo svih petnaest učenika trećeg osmog razreda.

Tablica s rezultatima ankete na temu solidarnosti i empatije:

	Nikad	Rijetko	Ponekad	Često	Uvijek
1. Lako se rastužim kada su ljudi oko mene tužni.	1	2	5	5	2
2. Prije no što nekoga kritiziram, pokušam zamisliti kako bih se ja osjećao/la na njegovu/njezinu mjestu.	2	4	6	3	0
3. Razumijem što moje prijatelje usređuje ili rastužuje.	0	0	2	5	8
4. Rastužim se kada vidim da se prema nekome ljudi odnose bez poštovanja.	1	1	4	6	3
5. Kada su moji prijatelji sretni, i ja se počinjem osjećati sretno.	0	5	0	6	4
6. Žao mi je zbog ljudi koji su manje sretni nego ja.	1	1	4	7	2
7. S lakoćom mogu sagledati nešto (situaciju, problem) iz tuđe perspektive.	0	7	3	5	0

8. Ako sam siguran/sigurna da sam u pravu, neću poslušati mišljenje druge osobe.	1	6	5	2	1
9. Želim pomoći osobi u nevolji.	0	0	3	4	8
10. Kada su moji prijatelji zbog nečega tužni, ja se također rastužim.	1	1	5	5	3
11. Želim pomoći drugom da se osjeća bolje.	0	0	2	6	7

Na izjave:

1. Lako se rastužim kada su ljudi oko mene tužni.
2. Prije no što nekoga kritiziram, pokušam zamisliti kako bih se ja osjećao/la na njegovu/njezinu mjestu.
4. Rastužim se kada vidim da se prema nekome ljudi odnose bez poštovanja.
6. Žao mi je zbog ljudi koji su manje sretni nego ja.

10. Kada su moji prijatelji zbog nečega tužni, ja se također rastužim.

učenici su najviše zaokružili odgovore *ponekad* i *često*. Učenički odgovori na ta pitanja ukazuju na srednje razvijen do razvijen osjećaj solidarnosti i empatije.

Na izjave:

3. Razumijem što moje prijatelje usređuje ili rastužuje.

5. Kad su moji prijatelji sretni, i ja se počinjem osjećati sretno.

9. Želim pomoći osobi u nevolji.

11. Želim pomoći drugom da se osjeća bolje.

učenici su odgovorili najviše *često* i *uvijek* što ukazuje na razvijen osjećaj solidarnosti i empatije.

Na izjavu pod rednim brojem osam (Ako sam siguran/sigurna da sam u pravu, neću poslušati mišljenje druge osobe.) najviše učenika je zaokružilo odgovore *rijetko* i *ponekad*, što ukazuje na njihovu spremnost da poslušaju ono što drugi ima za reći.

Na izjavu pod rednim brojem sedam (S lakoćom mogu sagledati nešto [situaciju, problem] iz tuđe perspektive.) najviše učenika je odgovorilo *rijetko* (sedam učenika), *često* (pet učenika) i *ponekad* (tri učenika). Uzevši u obzir ostale odgovore, rezultati ove izjave se mogu protumačiti na dva načina: ili učenici nisu shvatili pitanje, ili im predstavlja problem staviti se u kožu druge osobe. U tom slučaju, može se reći da su učenici spremniji solidarizirati se s drugima, ali manje empatiziraju.

Učenicima su pojmovi *solidarnost* i *empatija* uglavnom bili nepoznati te su imali poteškoća s iznošenjem asocijacija na njih. U prvom dijelu nastavnoga sata učenicima je bilo potrebno ponoviti što su to solidarnost i empatija kroz primjere iz svakodnevnog života. Solidarnost je definirana kao spremnost da se pomogne i dodijeli međusobna podrška unutar grupe. Ljudi su solidarni s nekim ako ga podržavaju u njegovim uspjesima i neuspjesima te ih osjećaju kao svoje vlastite⁵⁸. Empatija je definirana kao sposobnost poistovjećivanja s drugom osobom, njezinim stanjima i osjećajima⁵⁹.

⁵⁸ <https://www.xn--rjenik-k2a.com/Solidarnost>

⁵⁹ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=17843>

Grupa 1 izostanak solidarnosti i empatije

Učenice prve grupe nisu odgovorile na zadana pitanja na papiru, već su odlučile svoje odgovore prezentirati putem videozapisa.

U pisanom su obliku odgovorile samo na prvo pitanje:

Zadana pitanja:	Odgovori učenica:
Nabrojite nekoliko primjera izostanka solidarnosti i empatije iz svoje okoline.	<i>Pravi primjer nesolidarnosti je baš naš razred.</i>

Učenice su osmislile scenarij u kojem jedna od njih odgovara na pitanja (slika 33), usred čega je druga učenica gura samo da pokaže koliko je lako ružno se odnositi prema drugome (slika 34). Kod ove grupe nastao je problem oko snimanja rada jer se učenice nikako nisu mogle dogovoriti što će snimati. U njihovu grupu je došla učenica koja ima problema s nasiljem prema drugim učenicima, a često je i sama žrtva nasilja, tako da s njom nitko nije htio surađivati. Učenicama je bila potrebna pomoć oko dogovora za snimanje, a rješenje su pronašle u tome da kroz video ispričaju realnu situaciju u svom razredu. Film započinje predstavljanjem pripovjedačice. Ona ispred kamere odgovara na pitanja koja su napisana na papiru. Učenica za primjer izostanka solidarnosti i empatije uzima upravo nepoštovanje koje doživljava od strane svojih kolega iz razreda, ali također priznaje da se i ona prema drugima tako ponaša. Izjavljuje kako izostanak solidarnosti i empatije na nju utječe loše, da se osjeća kao da je izbačena iz društva, nikome se ne sviđaju njene ideje, jednostavno je drukčija. U svezi s načinima širenja solidarnosti i empatije u okolini kazuje: „... *da više poštujemo ljude, da im damo nekakav dobar savjet*”. Slijedi scena u kojoj jedna učenica ulazi u kadar i odguruje pripovjedačicu. Razlog iz kojeg trebamo suosjećati s drugima i pomoći onima koji trebaju našu pomoć je, kaže, sljedeći: „*Prvo, trebamo pomoći ljudima koji nemaju nikoga oko sebe, trebamo im dati razumijevanje, poštovanje, trebamo im pomoći koliko god možemo.*”. Učenica se zahvaljuje na gledanju i film završava.

S obzirom da se učenice nikako nisu mogle dogovoriti oko scenarija, ovakvo rješenje se pokazalo kao jedina opcija, no nedostajala je jasna ideja filma. Također, scena guranja učenice pripovjedačice bila je umetnuta izvan jasnog konteksta. Učenicama je bila potrebna pomoć istraživačice kroz cijeli proces rada, a nedostajao je jasno izražen stav prema temi.

Tablica s ocjenama za učenice prve grupe:

IZOSTANAK SOLIDARNOSTI I EMPATIJE	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKST
Grupa 1	2	3	3

Slika 33

Slika 34

Slika 35

Grupa 2 izostanak solidarnosti i empatije

Odgovori učenika druge grupe na zadana pitanja su:

Zadana pitanja:	Odgovori učenika:
Nabrojite nekoliko primjera izostanka solidarnosti i empatije iz svoje okoline.	<i>Ne pomažemo jedni drugima i međusobno se vrijeđamo.</i>
Što mislite, kako izostanak solidarnosti i empatije utječe na nas?	<i>Loše.</i>
Što mislite, iz kojeg razloga trebamo suosjećati s drugima i pomoći onima koji trebaju našu pomoć?	<i>Da bi se oni bolje osjećali.</i>
Na koji način možemo utjecati na širenje solidarnosti i empatije u svojoj okolini?	<i>Da razumijemo druge, da imamo međusobnu potporu.</i>

Učenici su osmislili scenarij u kojem se dva učenika rugaju trećoj učenici zbog toga što je štreber (slika 38). Učenica plače, a prijateljica dolazi k njoj i tješi je (slika 39). Učenici su u filmu prikazali izostanak solidarnosti i empatije, ali nisu dovoljno razradili scenarij, tako da je ideja ostala nepotpuna. U korištenju tehnike i medija iskazali su površnost, pa je izostala jasna vizualna poruka kojom bi izrazili kritički stav. Stoga je rad ostao samo djelomično dovršen.

Tablica s ocjenama za učenike druge grupe:

IZOSTANAK SOLIDARNOSTI I EMPATIJE	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKST
Grupa 2	3	3	3

Slika 36

Slika 37

Slika 38

Slika 39

Grupa 3 izostanak solidarnosti i empatije

Učenice treće grupe ovako su odgovorile na zadana pitanja:

Zadana pitanja:	Odgovori učenica:
Nabrojite nekoliko primjera izostanka solidarnosti i empatije iz svoje okoline.	<i>Solidarnost – na primjer, kada se starijoj ili trudnoj ženi ne želiš dignuti u tramvaju. Empatija – kada se smijemo izrugivanju i nasilju prema drugima.</i>
Što mislite, kako izostanak solidarnosti i empatije utječe na nas?	<i>Utječe vrlo loše, ljudi su sve bezobrazniji i bezosjećajni.</i>
Što mislite, iz kojeg razloga trebamo suosjećati s drugima i pomoći onima koji trebaju našu pomoć?	<i>Zato što će i nama zatrebati pomoć, a ljudi koji su odbačeni mogli bi nam vratiti istim postupkom.</i>
Na koji način možemo utjecati na širenje solidarnosti i empatije u svojoj okolini?	<i>Možemo početi od sebe i sami poticati na širenje ljubavi i solidarnosti.</i>

Film grupe 3 započinje scenom u kojoj dvije učenice sjede za stolom i čitaju. Uto dolazi treća, vidno ljuta učenica i agresivno baca torbu na pod. Prve dvije učenice se dižu (slika 40) i odlaze u školski toalet (slika 41) gdje ogovaraju treću učenicu: „Dobro da smo otišle! (...) Jesi čula da je prebila petaša?! (...) Isuse Bože!!! Krv mi se sledila!“. Treća učenica dolazi za njima (slika 42), tjera ih vani (slika 43) te zalupi vratima. Komentira kako je nitko ne razumije i scena završava. U novoj sceni agresivna učenica dolazi kući gdje njezina majka sjedi za stolom i razgovara na mobitel (slika 44). Kći joj se pokušava obratiti, na što joj majka odgovara da ne može sad razgovarati jer ima jako važan poziv. Ta scena se ponavlja, čime su učenice sugerirale protok vremena. Slijedi scena u kojoj dvije učenice s početka ponovno sjede za stolom te komentiraju kako je njihova kolegica zapostavljena kod kuće, majka ne

razgovara s njom i odbacuje ju. Dvije učenice se osjećaju loše zbog ogovaranja i odbacivanja te odlaze razgovarati s trećom i nude joj pomoć kad god joj zatreba (slika 45). Film završava pisanom porukom: „Nije sve onako kako se čini ... Ljudi su kao knjige, svatko od nas iza korica krije svoju priču. Ne trebamo biti zatvoreni, nego trebamo dopustiti ljudima da zavire u našu knjigu i pročitaju našu priču.”.

Učenice treće grupe potrudile su se prikazati izostanak solidarnosti i empatije te su uspješno prenijele scenarij u video koristeći se zanimljivim kadrovima i uvjerljivom glumom. Poslale su jasnu poruku na relevantnom primjeru iz svoje okoline.

Tablica s ocjenama za učenice treće grupe:

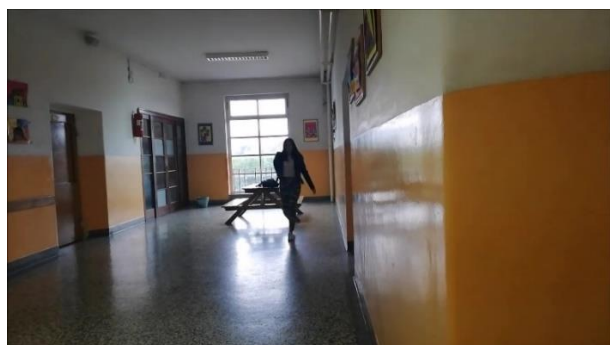
IZOSTANAK SOLIDARNOSTI I EMPATIJE	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKST
Grupa 3	5	5	5

Slika 40

Slika 41

Slika 42

Slika 43

Slika 44

Slika 45

Grupa 4 izostanak solidarnosti i empatije

Učenički odgovori na zadana pitanja su bili:

Zadana pitanja:	Odgovori učenika:
Nabrojite nekoliko primjera izostanka solidarnosti i empatije iz svoje okoline.	<i>Nepomaganje, ne davanje zadaće.</i>
Što mislite, kako izostanak solidarnosti i empatije utječe na nas?	<i>Utječe loše, postanemo sebični, ne suosjećamo i time se manje razumijemo.</i>
Što mislite, iz kojeg razloga trebamo suosjećati s drugima i pomoći onima koji trebaju našu pomoć?	<i>Zato da ne bi bilo svađe i nesporazuma.</i>
Na koji način možemo utjecati na širenje solidarnosti i empatije u svojoj okolini?	<i>Da i drugima pružimo potporu.</i>

Učenici ove grupe imali su velikih problema sa snimanjem filma jer nisu htjeli međusobno surađivati, niti su htjeli raditi zadatak. Na nastavnom satu su igrali računalne igre pa je bilo potrebno razgovarati s njima u više navrata i poticati ih na rad, na što nisu reagirali. Na kraju su uspjeli snimiti kratki video u kojem učenica dolazi u školu i nema napisanu domaću zadaću jer je bila bolesna (slika 46). Nastavnica je proziva, ona se opravdava time što joj drugi nisu rekli za zadaću, ali ipak dobije jedinicu (slika 47). Učenik iz zadnje klupe joj se ruga zato što nema zadaću. Za kraj su učenici nadodali poruku: „*Danas se često susrećemo s ovakvim situacijama i ljudi ne razmišljaju o osjećajima drugih. Nisu svjesni posljedica ...*”.

Tablica s ocjenama za učenike četvrte grupe:

IZOSTANAK SOLIDARNOSTI I EMPATIJE	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKST
Grupa 4	2	2	2

Slika 46

Slika 47

Tablica s ocjenama za učenike trećeg osmog razreda:

IZOSTANAK SOLIDARNOSTI I EMPATIJE	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKST
Grupa 1	2	3	3
Grupa 2	3	3	3
Grupa 3	5	5	5
Grupa 4	2	2	2

3.6. Rasprava o rezultatima istraživanja

Rezultati istraživanja temelje se na analizi učeničkih pisanih i vizualnih radova, analizi upitnika na temu empatije i solidarnosti koji su ispunili učenici jednog od triju razreda, kao i na opservaciji cjelokupna procesa rada. Istraživanje je iznjedrilo odgovore na istraživačka pitanja postavljena prije istraživanja. Na prvo od njih: *Kako vizualno izražavanje učenika može pomoći u formiranju kritičkog mišljenja i stava prema negativnim aspektima društva?*, odgovoreno je sadržajem pisanih i verbalnih zadataka što su ih učenici rješavali, kao i njihovim vizualnim radovima. Prilikom odgovaranja na pitanja na svakom nastavnom dvosatu, učenici su raspravljali o negativnim aspektima društva i svoje stavove zapisali u odgovorima. Učenički odgovori pokazali su njihove stavove na početku istraživanja, no u svojim vizualnim radovima oni su svoja razmišljanja produbili te u većini slučajeva jasno izrazili kritičko mišljenje.

Na drugo istraživačko pitanje: *Kako se kritičko mišljenje i stav prema negativnim aspektima društva može izražavati pomoću vizualnih radova?*, odgovor je dat na temelju vizualnih radova učenika i opservacije cjelokupna procesa rada iz koje je zaključeno da su učenici uspješno izrazili kritičko mišljenje i stav u zadanom mediju.

Kako bi se dao odgovor na treće istraživačko pitanje: *Kako pomoću vizualnih radova možemo uspostaviti odnos između pojedinca i društva?*, potrebno je sagledati cjelokupan kreativni proces u kojem su učenici imali priliku sami osmisliti scenarij i odglumiti situacije vezane uz probleme u svakodnevnom životu. Bilo bi dobro nakon određenog vremenskog perioda ispitati primjenjuju li učenici znanja, stavove i razmišljanja stečena tijekom ovog istraživanja te koliki je utjecaj ovo istraživanje imalo na njih. Na četvrto istraživačko pitanje: *Kako vizualno izražavanje može omogućiti afirmaciju pojedinca u društvu?*, nije u potpunosti dan odgovor jer bi to zahtijevalo istraživanje kroz duži vremenski period.

Ono što je neosporno je da je, kako piše Adam Schaff, pojedinac uvijek povezan s društvom, što se očituje kroz osobni sustav vrijednosti, norme ponašanja, djelovanje u skladu sa stereotipima prisutnima u mišljenju i na druge načine⁶⁰. Uključivanje pojedinca u društvo u velikoj se mjeri ostvaruje putem obrazovanja, pa je logički moguće pretpostaviti da će se znanja i stavovi stečeni u procesu obrazovanja odraziti na budućnost i utjecati na život učenika.

⁶⁰ Schaff, A. (1989). *Kamo vodi taj put?*, Zagreb: Globus

Ovim istraživanjem utvrđeno je na koji način učenici promišljaju o trima društvenim problemima. To su: konzumerizam, stereotipi i predrasude te izostanak solidarnosti i empatije. Utvrđeno je na koji način učenici izražavaju svoje kritičko mišljenje i stavove o tim problemima.

Učenici osmog razreda 1 koji su se bavili problemom konzumerizma u velikoj su mjeri pokazali razumijevanje za temu te izrazili kritičke stavove prema njoj. Radovi učenika osmog razreda 2 kojima je bio zadan problem stereotipa i predrasuda također su uspješno razradili problem te izrazili svoje stavove. Učenici osmog razreda 3 koji su dobili problem izostanka solidarnosti i empatije nisu u tolikoj mjeri pokazali razumijevanje za temu kao učenici prethodnih dvaju razreda, a imali su i više problema s izražavanjem stavova.

Zanimljivi su učenički odgovori na pitanja koja su rješavali prije izrade video rada. U osmom razredu 1 (konzumerizam) svi su učenici slično odgovorili da kupovanje stvari ne donosi dugotrajnu sreću i zadovoljstvo, ali i pokazali da razumiju zašto je nekim ljudima to važno u smislu afirmacije u društvu. U osmom razredu 2 (stereotipi i predrasude) svi su učenici odgovorili kako smatraju da razmišljanje o ljudima na stereotipan i predrasudan način nije dobro, ali nisu svi uvjereni da se takvo razmišljanje može izbjeći. Kao potencijalno rješenje za izbjegavanje stereotipa i predrasuda smatraju upoznavanje novih ljudi i prihvaćanje drugih, otvorena uma.

Kad je riječ o osmom razredu 3 (izostanak solidarnosti i empatije) potrebno je istaknuti da su učenici odgovorili kako je potrebno biti empatičan i solidaran zato da bi se drugi bolje osjećali, ali i zato da bi drugi s njima postupali na isti način. Anketa provedena s učenicima osmog razreda na temu izostanka solidarnosti i empatije pokazala je da se učenici većinom osjećaju spremni pomoći drugome i da suosjećaju s drugim ljudima.

Na temelju učeničkih radova može se zaključiti da je tema bila dobro postavljena i da su odabrane odgovarajuće metode u radu s učenicima jer je većina njih dobro reagirala na zadani način rada: rad u grupi, rješavanje pitanja, davanje asocijacija, smišljanje scenarija i zajedničko snimanje filma. Učenici su se izuzetno dobro snalazili s tehnikom snimanja te im je medij video rada bio blizak.

3.7. Zaključak

Cilj ovog diplomskog istraživanja bio je kroz vizualno izražavanje učenika potaknuti razvoj kritičkog mišljenja prema negativnim aspektima društva i pronaći načine kreativnog izražavanja za uspostavu odnosa između pojedinca i društva te afirmacije pojedinca u društvu. S obzirom na radove učenika i cjelokupan proces rada s učenicima, cilj istraživanja je ostvaren.

Nedostatak ovog istraživanja je to što je svaki razred dobio drukčiju temu, odnosno, bilo bi bolje da je ista tema bila zadana svim razredima, na primjer konzumerizam, ili da su svi razredi imali priliku proći kroz sve tri teme. S obzirom da bi takva nastava trajala minimalno šest nastavnih sati, što je previše za predmet Likovna kultura, bilo bi moguće povezati sadržaj s drugim nastavnim predmetima, npr. Hrvatski jezik, Povijest, ili Informatika. Jedan od načina kako bi to bilo moguće izvesti je projektna nastava u trajanju od tjedan dana u kojoj bi sudjelovali učenici svih osmih razreda jedne škole. Također, bilo bi dobro provesti još jedno istraživanje kojim bi se dali jasniji odgovori na pitanje uspostave odnosa između pojedinca i društva te afirmacije pojedinca u društvu. S obzirom da je to dugotrajniji proces, bilo bi potrebno promatrati utjecaj vizualnog izražavanja učenika kroz duži period.

Učenici su kroz radove prije svega izrazili razumijevanje za izabrane društvene probleme koji su prisutni u njihovu svakodnevnom životu te su bili u mogućnosti poistovjetiti se s njima. Također su na kreativan način izrazili svoje stavove prema zadanoj tematici. Učenicima su teme konzumerizam te stereotipi i predrasude bile bliže od izostanka solidarnosti i empatije pa bi bilo dobro u budućnosti se posvetiti više toj temi. Razlog iz kojeg im ta tema nije bila bliska u jednakoj mjeri kao i druge teme mogli bi biti sljedeći: razvojna dob učenika i zapostavljenost te odgojne teme u odgojno-obrazovnom sustavu.

Ove teme su izabrane jer razmatraju način na koji se čovjek odnosi s jedne strane prema materijalnom, a s druge strane prema drugim ljudima. Ovakav oblik nastave neposredno se referira na stvarni život i iskustvo učenika te bi ga trebalo više primjenjivati na nastavnim satovima Likovne kulture, kao i u nastavi općenito.

Stanje svijesti suvremenog čovjeka kojem se razvila inteligencija, a izopačio razum opisao je Erich Fromm u svojoj knjizi *Bolesno društvo*. Fromm piše kako čovjek prihvaća stvarnost, upija je, troši i upravlja njome. Istovremeno ne propituje zašto su stvari onakve kakve jesu i čemu vode⁶¹.

⁶¹ Fromm, E. (1986). *Zdravo društvo*. Zagreb: Napredak.

Likovna kultura kao predmet koji se bavi umjetnošću, kreativnošću, propitivanjem, učenjem, traženjem smisla i alternativnih rješenja ima važnu zadaću da pripremi učenike za bolje snalaženje u suvremenom društvu i svijetu.

4. PRILOZI

5.1. Tablice vrednovanja učenika

Tablica 1. Učeničko vrednovanje:

Tema	STVARALAŠTVO	PRODUKTIVNOST	KRITIČKO MIŠLJENJE I KONTEKST
Grupa 1			
Grupa 2			
Grupa 3			
Grupa 4			

Tablica 2. Međuvršnjačko vrednovanje

Tema	IDEJA	KOMPOZICIJA	IZVEDBA
Grupa 1			
Grupa 2			
Grupa 3			
Grupa 4			

Tablica 3. Vrednovanje naučenog u nastavi Likovne kulture, MZO :

	Načini praćenja	PRATI SE	ODLIČAN 5	VRLO DOBAR 4	DOBAR 3	DOVOLJAN 2
STVARA-LAŠTVO	Diskusija, skice, bilješke (razrada procesa izvedbe); likovni ili vizualni rad	Razvijanje i artikuliranje ideje, originalnost (izbjegavanje šablonskih i stereotipnih prikaza), sposobnost improvizacije, poznavanje i primjena etapa kreativnog procesa-refleksija i samorefleksija (promišlja učinjeno i na temelju toga poduzima sljedeće korake).	Stvara originalne ideje i udaljene asocijacije. Ne koristi šablone i stereotipe. Samostalno predviđa aktivnosti koje treba poduzeti da bi došao do rješenja	Osmišljava ideje kao odmak od doslovnih asocijacija. Ne koristi šablone i stereotipe. Predviđa aktivnosti koje treba poduzeti da bi došao do rješenja.	Stvara uobičajene ideje pomoću doslovnih asocijacija. Radi mali odmak od šablona i stereotipa. Prepoznaje aktivnosti koje treba poduzeti da bi došao do rješenja.	Stvara doslovne asocijacije bez jasne ideje. Koristi šablone i stereotipe. Uz učiteljevu pomoć dolazi do aktivnosti koje treba poduzeti da bi došao do rješenja.
PRODUKTI-VNOST	Likovni ili vizualni rad	Uporaba likovnog jezika, likovnih materijala, tehnika i/ili vizualnih medija, te sposobnost improvizacije, estetska osjetljivost, interpretacija teme, način prikaza motiva, uloženi trud, dovršenost radova.	Originalno realizira ideje u formi, materijalu i mediju. Improvizira u primjeni tehnika i medija. Originalno primjenjuje obavezni likovni jezik. Dovršava radove. Samostalan je u radu	Realizira ideje u formi, materijalu i mediju. Korektno primjenjuje tehnike i medije. Točno primjenjuje obavezni likovni jezik. Dovršava radove, pokazuje interes i trud.	Realizira ideje u formi, materijalu i mediju, ali se u prijenosu gubi kvaliteta. Korektno primjenjuje tehnike i medije. Povremeno točno primjenjuje likovni jezik. Ostvaruje relativnu ili djelomičnu dovršenost. Pokazuje pozitivan stav prema radu/uloženi trud.	Pokazuje slabu mogućnost odabira forme za prijenos ideje u materijal i medij. Upotrebljava tehnike i medije na osnovnoj razini primjene. Ne primjenjuje obavezni likovni jezik. Ne dovršava radove. Sudjeluje u nastavi.

<p>KRITI- ČKO MIŠLJE- NJE I KON- TEKST</p>	<p>Diskusija, likovni ili vizualni rad</p>	<p>Analiza i vrednovanje vlastitog likovnog i vizualnog uratka te uradaka drugih učenika (kritički stav). Stvaranje različitih poveznica između umjetničkih djela, interpretirane teme, učenikova likovnog ili vizualnog izraza, estetska osjetljivost (umjetnička djela, učenički radovi, okolina)</p>	<p>Samostalno rekonstruira proces stvaranja u vlastitim i tuđim radovima. Samostalno analizira odnose ideje, forme, materijala i medija na vlastitom i tuđim radovima, umjetničkim djelima, te primjerima iz vizualne kulture. Stvara poveznice između umjetničkog djela, vlastitog rada i konteksta. Formulira jasne vizualne poruke okolini.</p>	<p>Rekonstruira proces stvaranja u vlastitom i tuđim radovima. Analizira odnos ideje, forme i materijala na vlastitom i tuđim radovima, umjetničkim djelima, te primjerima iz vizualne kulture. Povremeno stvara poveznice između umjetničkog djela, vlastitog rada i konteksta. Formulira vizualne poruke okolini.</p>	<p>Djelomično rekonstruira vlastiti i tuđi stvaralački proces. Prepoznaje odnos ideje, forme i materijala na vlastitom i tuđim radovima, umjetničkim djelima, te primjerima iz vizualne kulture- povremeno stvara jednostavne poveznice između umjetničkog djela, vlastitog rada i konteksta. Formulira djelomično jasne vizualne poruke okolini.</p>	<p>Ne može rekonstruirati vlastiti i tuđi stvaralački proces. Ne može povezati ideje, forme i materijale na vlastitom i tuđim radovima, umjetničkim djelima, te primjerima iz vizualne kulture. Ne može stvarati poveznice između umjetničkog djela, vlastitog rada i konteksta. Ne može formulirati vizualne poruke okolini.</p>
--	--	---	--	---	---	---

5. LITERATURA

Anić, V. (1998). *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb: Novi liber.

Barada, V., Jelavić, Ž. (2004). *Uostalom diskriminaciju treba dokinuti!*. Zagreb: Centar za ženske studije.

Bjelanović, Dijanić, Ž. (2012). Neke metode za razvoj kritičkog mišljenja. *Metodički ogledi*, 19: 163-179.

Žakman-Ban, V., Špehar-Fiškuš, K. (2016). Konzumerizam-društveni fenomen i nova ovisnost. *Hum: Časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, vol. 11 (16): 38-65.

Chabot, D., Chabot, M. (2009). *Emocionalna pedagogija*. Zagreb: Educa.

Chomsky, N. (2003). *Mediji, propaganda, sistem*. Zagreb: Što čitaš?

Dadić, K. (2013). Dijete u središtu konzumerizma. *MediAnali: međunarodni znanstveni časopis za pitanja medija, novinarstva, masovnog komuniciranja i odnosa s javnostima*, 17 (14): 97-113.

Fanuko, N. (2012). *Sociologija*. (102 str.), Zagreb: Profil

Freedman, K. (2003). *Teaching Visual Culture*. Teachers College, SAD, Columbia

Fromm, E. (1986). *Zdravo društvo*. Zagreb: Napredak.

Gatto, J.T. (2005). *Dumbing Us Down*. Gabriola Island, Canada: New Society Publishers.

Grozdanić, V. (2009). Poučavanje i evaluacija kritičkog mišljenja. *Napredak*, vol. 150 (3-4):380-424.

Jurin, A. (2018). *Frazeologija smrti*, doktorska disertacija, Krakow

Miliša, Z., Spasenovski, N. (2017). Konzumerizam i pedagoške implikacije. *Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti*. 21 (2): 69-93.

Mnistarstvo znanosti obrazovanja i sporta, *Nastavni plan i program za osnovnu školu*. Zagreb, 2006.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, *Vrednovanje naučenog u nastavi Likovne kulture*.

Mlinarević, V. (2016). Implicitne poruke u skrivenom kurikulumu. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*. LXII (2): 13-25.

Ritzer, G. (1999). *Mekdonaldizacija društva*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Salovey, P., Sluyter, D. J. (1999). *Emocionalni razvoj i emocionalna inteligencija pedagoške implikacije*. Zagreb: Educa.

Schaff, A. (1989). *Kamo vodi taj put?*, Zagreb: Globus

Tomašić, J. (2011). Teorijska pitanja i metodološki izazovi u istraživanju dječjih etničkih predrasuda. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3): 601-633.

Veljak, L. (2005). Obrazovanjem protiv predrasuda. *Filozofijska istraživanja*, 25 (2): 453-458.

Internetski izvori:

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=17843>

<http://www.hrleksikon.info/definicija/predrasuda.html>

<https://obljetnica.hrt.hr/leksikon/s/stereotip/>

<https://www.xn--rjenik-k2a.com/Solidarnost>

